

Princip Lozane

Multietničnost, teritorij
i budućnost kosovskih Srba

Berlin/Priština

7. juni 2004. godine

“Od 1. maja 1923. godine doći će do obavezne razmjene turskih građana grčke pravoslavne vjere koji žive na teritoriji Turske, i grčkih građana islamske vjeroispovijesti koji žive na teritoriji Grčke. Ove osobe se neće vratiti da žive u Turskoj, odnosno Grčkoj bez odobrenja Turske, odnosno Grčke Vlade.”

Sporazum iz Lozane, 1923. godina

Sažetak

Pet godina od ustanove međunarodne uprave na Kosovu, dva dana nasilja u martu 2004. godine snažno su testirala opredjeljenje međunarodne zajednice za multietničko Kosovo. Usmjerenost protiv kosovskih manjina i protiv same međunarodne zajednice, nasilje je ostavilo mnoge da se pitaju da li UNMIK posjeduje kapacitete da postigne svoje ciljeve ako je suočen sa otvorenim otporom.

Ovo je opasan trenutak za međunarodnu politiku u regiji. Prvi prioritet za misiju na Kosovu i novog SRSG je da ponovo potvrdi međunarodnu opredjeljenost za multietničko društvo, i na diplomatskom i na praktičnom nivou.

Ovaj dokument tvrdi da politike koje su neophodne kao odgovor na martovske neredne moraju biti zasnovane na praktičnim potrebama Srba koji danas žive na Kosovu. Ovaj dokument primjećuje da se trenutna stvarnost kosovskih Srba bitno razlikuje od uobičajene percepcije. Još uvijek ima gotovo 130,000 Srba koji danas žive na Kosovu i predstavljaju dvije trećine prijeratnog srpskog stanovništva. Od pomenutih, dvije trećine (75,000) žive južno od rijeke Ibar u područjima sa albanskom većinom. Gotovi svi Srbi su napustili urbana područja, dok je Sjeverna Mitrovica zadnji preostali urbani istureni položaj. Međutim, većina Srba iz ruralnih područja nije nikada napuštala svoje domove. Realnost kosovskih Srba danas su male zajednice samoodrživih poljoprivrednika koje su raštrkane širom Kosova.

Zasnovano na ovim informacijama, ovaj dokument tvrdi da je plan Vlade Srbije da se stvore autonomne srpske enklave na Kosovu opasno manjkav. Kosovski Srbi ne mogu biti podijeljeni u enklave bez masovnih raseljavanja i Srba i Albanaca, što bi povećalo neprijateljstva i dalje ugrozilo sigurnost Srba. Svaki pokušaj da se sprovede ova vizija vodi neizbježno ka obnavljanju nasilja. Ako je, a to se čini vjerovatnim, plan Beograda taktički trik čiji je cilj da se osigura podjela Kosova, on se onda svodi na izdaju velike većine kosovskih Srba.

Ovaj dokument tvrdi da održivo rješenje za Kosovo ne može biti zasnovano na **Principu Lozane**: dogovorena razmjena teritorije i stanovništva uobičajena u poslijeratnim sporazumima na Balkanu na početku 20-og vijeka. Srpske zajednice na Kosovu bile bi održive jedino ako teritorij ostane unificiran, a Srbi budu mogli učestvovati u multietničkim institucijama kao punopravni građani. Ulozi su izuzetno visoki, i za kosovske Srbe i za međunarodnu zajednicu, čija je sveukupna strategija za regiju u posljednjoj deceniji bila zasnovana na opredjeljenju za multietničko društvo.

Osnova pristupa 'Standarda prije statusa' je da samoupravne institucije Kosova moraju preuzeti odgovornost da osiguraju manjinskim zajednicama život na Kosovu u sigurnosti i dostojanstvu. Ovaj dokument predlaže tri praktične mjere da bi ovaj Standard postao stvarnost:

1. udvostručavanje napora da se postigne povratak ljudi i ponovno uspostavljanje vlasništva nad imovinom, sa ciljem da se proces završi do kraja 2005. godine;
2. osiguravanje da su multietničke sigurnosne strukture na Kosovu ojačane, odgovarajuće opremljene i stavljene pod političku nadležnost izabраниh kosovskih vlasti, kroz Ministarstvo za javnu sigurnost;

3. pažljivo ciljanu reformu lokalnih upravnih struktura da bi se osiguralo da kosovski Srbi dobiju adekvatne javne usluge u mjestima i uslovima u kojima trenutno žive.

Dodatno, ovaj dokument tvrdi da bi obnovljeni naponi da se prevaziđe podjela Mitrovice bili najpozitivniji odgovor na martovske neredne, uklanjajući tako najopasniju kosovsku tačku i otvarajući mogućnosti za pronalaženje rješenja niza izrazito spornih pitanja.

Međutim, osnovni preduslov je da međunarodna zajednica eksplicitno isključi bilo koje rješenje za Kosovo zasnovano na pregovorima o podjeli teritorije ili progonu manjinskog stanovništva. Šta god da mu bude konačni status, Kosovo mora ostati cijelo i nepodjeljeno, dajući siguran dom za sve svoje tradicionalne zajednice. Kontakt grupa i Evropska unija trebaju jasno reći da će Vijeće sigurnosti staviti veto na bilo kakvu šemu podjele. Oni također trebaju jasno staviti do znanja da etnički čisto Kosovo nikada neće biti smatrano prikladnim za suverenitet. Svima bi trebalo biti jasno je da je "anti-Lozana" stav koji vodi politiku Evrope danas suviše čvrst da bi ga uzdrimala ljuta gomila.

PRINCIP LOZANE

MULIETNIČNOST, TERITORIJI I BUDUĆNOST KOSOVSkih SRBA

~ Sadržaj ~

A. MART 2004. GODINE.....	5
B. DVIJE STVARNOSTI SRBA	6
C. NAROD I TERITORIJA	10
1. "ISPRAVNA TERITORIJSKA ORGANIZACIJA"	10
2. PODJELA	13
3. PRINCIP LOZANE	15
D. MULTIETNIČKA ALTERNATIVA.....	17
1. POVRATAK.....	17
2. SIGURNOST	22
3. DECENTRALIZACIJA	25
4. MITROVICA	29
E. ZAKLJUČAK	30
PRILOG I: DEMOGRAFSKI PODACI I IZVORI.....	33
.....	34
PRILOG II: PRIJEDLOG ESI-JA IZ BRISELA ZA MITROVICU.....	35

A. MART 2004. GODINE

Pet godina od uspostave UN uprave na Kosovu, dva dana puna nasilja u martu 2004. godine snažno su testirala najosnovniji princip međunarodne politike na Balkanu - opredjeljenje za međunarodno društvo. Neredi od 17. i 18. marta, organizovani od strane albanskih tvrdolinijaša protiv kosovskih manjina i međunarodne misije došli su kao šok. Gomila se okrenula na UNMIK-ove administrativne zgrade, uništila brojna vozila UN policije, jedinice KFOR-a uključene su u ulične borbe. Rijetki preostali Srbi koji žive u urbanim centrima (Priština, Gnjilane, Prizren) su protjerani. Nekoliko sela u koja su se vratila raseljena lica, uključujući Belo Polje pored Peći i Svinjare pored Mitrovice, su spaljena. Crkve širom Kosova, napuštene od strane KFOR trupa koji su ih trebali zaštititi, uništila je gomila. Dva mjeseca nakon nereda, 2,638 tom prilikom raseljenih nisu bili u mogućnosti da se vrate u svoje domove.¹

Zatečena veličinom pobijanja njene ovlasti, međunarodna zajednica još uvijek posrće. Njena vjera u vlastite ciljeve i strategije je oslabljena. Kako su ponovo uvedene premije na rizik i skinuta prašina sa planova za evakuaciju, osoblje UNMIK-a rizikuje da izgubi pouzdanje u svoju sposobnost da provede ključni mandat misije.

Neredi su bili direktni napad na multietničko društvo na Kosovu. Oni su pokazali kontinuirani uticaj ekstremista koji su voljni i u stanju da orkestriraju nasilje radi političkih ciljeva. Ono što je alarmantno je da je ovo pokazalo podložnost velikog broja mladih Albanaca njihovim uticajima, jer je prema KFOR procjenama i do 50,000 pojedinaca učestvovalo u neredima.

Za Vladu Srbije, erupcija nasilja je bila dokaz onoga što su mnogi u Beogradu tvrdili godinama: multietničnost na Kosovu je nemoguća. Jedan komentator je izjavio da bi trebala "neodgovorna naivnost ili okrutno pomanjkanje interesa da bi se tvrdilo da je multietničko Kosovo pod terorom albanske većine moguć i ostvariv projekt."² Premijer Koštunica je izjavio:

"Verujem da je svima jasno da je multietnički raj na Kosovu nemoguć, čak i više nego što je nemoguća komunistička utopija društva bez klasa. Čak i da to još uvek ostvarivo, multietničko društvo na Kosovu nije."³

Mnogi glasovi iz vana su se složili sa tim. Kako je jedan komentator rekao u magazinu *Financial Times*:

"I sama EU vizija multietničkog Kosova nema demografsku osnovu... Podjela izgleda kao jedno od dva jedina rješenja koje će omogućiti Srbima da uopšte ostanu na Kosovu. Drugo je vraćanje srpskih sigurnosnih strana na Kosovo."⁴

Nikada prije nije osnovni međunarodni cilj na Kosovu - stvaranje multietničkog i demokratskog društva - toliko doveden u pitanje kao sada.

¹ UNHCR Priština, "IDP lokacije", 7. maj 2004. godine. Nova interno raseljena lica uključivala su 892 Srba iz regije Mitrovice, 1,139 Srba iz regije Prištine i 151 Srba iz grada Gnjilana. Također je raseljeno 227 Aškala iz Novog Sela pored Mitrovice.

² Branislav Milošević u Reporteru, citiran u VIP-u, 23. mart 2004. godine.

³ VIP, 29 mart 2004. godine.

⁴ Christopher Caldwell, "San Nato-a za Kosovo je mrtav", *Financial Times*, 27. mart 2004. godine.

Ovaj dokument preispituje stvarnost života za Srbe na Kosovu danas. On daje nekoliko osnovnih demografskih činjenica koje se dramatično razlikuju od uobičajenih shvatanja. Zasnovano na ovoj stvarnosti, ovaj dokument pažljivo razmatra skori prijedlog od strane Vlade Srbije o odvajanju kosovskih Srba u njihove vlastite enklave. Dokument također razmatra opciju podjele Kosova, koja je ponovo postala privlačna nekim od promatrača. Dokument zaključuje da bi teritorijalna rješenja poput ovih pogoršala sigurnosne probleme i rezultira izdajom velike većine kosovskih Srba.

Dokument postavlja alternativnu strategiju za to kako međunarodna zajednica može reafirmisati i praktično provesti svoje opredjeljenje za multietničko Kosovo. Predlaže davanje nove energije politici "Standarda prije statusa", zasnovano na:

1. udvostručavanju napora da se postigne povratak ljudi i ponovno uspostavljanje vlasništva nad imovinom, sa ciljem da se proces završi do kraja 2005. godine;
2. osiguravanju da su multietničke sigurnosne strukture na Kosovu ojačane, odgovarajuće opremljene i stavljene pod političku nadležnost izabраниh kosovskih vlasti, kroz Ministarstvo za javnu sigurnost;
3. pažljivo ciljanoj reformi lokalnih upravnih struktura da bi se osiguralo da kosovski Srbi dobiju adekvatne javne usluge u mjestima i uslovima u kojima trenutno žive.

Međutim, nijedan od ovih programa nije ostvariv ukoliko međunarodna zajednica jasno ne isključi mogućnost podjele Kosova.

B. DVIJE STVARNOSTI SRBA

Iako se nakon martovskog nasilja osjećaju manje sigurnim, većina kosovskih Srba nastavljaju da žive i rade na svojoj tradicionalnoj zemlji, rame uz rame sa albanskom većinom. Kosovo u proljeće 2004. godine nije multietnički raj, ali je definitivno multietničko društvo. Za Srbe iz Strpce, Gnjilana, Kamenice ili Gračanice, multietničnost je jednostavna demografska činjenica. Veliki dijelovi ruralnog Kosova su multietnički jer su ljudi koji tamo žive ostali u svojim domovima kroz nemire protekle decenije.

Mada ne postoje službene cifre o broju stanovništva na Kosovu, podaci i srpskih i kosovskih vlasti sugerišu da trenutno oko 130,000 Srba živi na Kosovu. Centar za koordinaciju Kosova (CKK) sa sjedištem u Beogradu, koji je srpsko upravno tijelo odgovorno za pitanja Kosova, objavilo je detaljni izvještaj u januaru 2003. godine koje daje cifru od 129,474 Srba na Kosovu u 2002. godini.⁵ Ovaj broj je u skladu sa procjenama ESI-ja zasnovanim na broju upisanih u osnovne škole, dobivenom od Ministarstva za obrazovanje Kosova. Broj učenika u osnovnim školama gdje se nastava odvija na srpskom jeziku za 2004. godinu je 14,368. Korištenje podataka o dobnoj strukturi kosovskih Srba iz nekoliko poslijeratnih anketa, ovo predlaže da je ukupni broj srpskog stanovništva 128,000.⁶

⁵ Centar za koordinaciju Kosova (Vlada Srbije), *Principi organizovanja samouprave nacionalnih zajednica na Kosovo i Metohiji*, Beograd, januar 2003. godine.

⁶ 14,368 učenika u osam godina osnovne škole predlaže da je broj stanovnika ispod 15 godina 25,150. Prema Ispitivanju mjerenja životnog standarda iz 2000. godine, 19.7 procenata srpskog stanovništva na Kosovu ima ispod 15 godina. Vidi također: Statistički ured Kosova, *Kosovo i njegovo stanovništvo*, 5. juni 2003. godine.

Prema posljednjem jugoslavenskom popisu stanovništva, 194,000 Srba je živjelo na Kosovu 1991. godine.⁷ Tokom osamdesetih godina, broj kosovskih Srba je opao. Malo je vjerovatno da se broj Srba povećao ponovo u toku devedesetih godina. U stvari, u toku devedesetih, srpska vlast je osjetila potrebu da uvede razne mjere kojima je bio cilj da zaustave emigriranje Srba sa Kosova.⁸

Broj raseljenih Srba sa Kosova dakle vjerovatno iznosi oko 65,000. Nasuprot široko rasprostranjenom shvatanju, dvije trećine prijeratnog srpskog stanovništva sa Kosova još uvijek živi na Kosovu.

Tabela 1: Gdje žive kosovski Srbi, zasnovano na upisu u osnovne škole⁹

Opština	Učenici osnovnih škola	Procenat ukupnog broja
Gjilan / Gnjilane	1,936	13.5
Leposaviq / Leposavić	1,819	12.7
Severna Mitrovica	1,630	11.3
Kamenice / Kamenica	1,325	9.2
Prishtina / Priština	1,229	8.6
Shterpce / Strpce /	1,217	8.5
Zveçan Zvečan /	981	6.8
Lipjan / Lipljan	969	6.7
Zubin Potok	869	6.0
Vushtrri / Vučitrn	619	4.3
Viti / Vitina	474	3.3
Obiliq / Obilić	408	2.8
Fushe Kosove/Kosovo Polje	348	2.4
Peja / Peć	180	1.3
Novoberde / Novo Brdo /	164	1.1
Rahovec / Orahovac	137	1
Istog / Istok	33	0.2
Skenderaj / Srbica	30	0.2
Ukupno	14,368	100.0

CKK vjeruje da većina Srba na Kosovu živi sjeverno od rijeke Ibar, koja protječe kroz Mitrovicu. Ovaj podatak se ne dobiva iz dostupnih podataka. Zbog toga što djeca pohađaju osnovne škole lokalno, brojevi o upisanima daju dobru sliku raspodijeljenosti Srba po Kosovu. Kako pokazuje tabela 1, samo trećina kosovskih Srba živi sjeverno od Ibra, u opštinama Zvečani, Zubin Potok i Leposavić i Sjevernoj Mitrovici. Preostali broj - više od 75,000 ljudi – žive na jugu u područjima sa većinskim albanskim stanovništvom. Postoje koncentracije srpskog stanovništva u opštinama Gnjilane, Novo Brdo, Vitina i Kamenica na jugo-istoku, na jugu u Strpcu sa većinskim srpskim stanovništvom, i u naseljima koja

⁷ Ovaj izvještaj se fokusira na situaciju kosovskih Srba, daleko najveće manjine. Postoje, međutim, također i druge raseljene manjine, uključujući Rome, Crnogorce i mali broj Goranaca i Bošnjaka.

⁸ Vlada Srbije je pokušala da zaustavi stalan egzodus Srba sa Kosova tako što su ograničili prodaju nekretnina između etničkih grupa - vidi Zakon Srbije o specijalnim uslovima primjenjivim na transakcije nekretnina (Službeni list SRS 30/89, 42/89 & 22/91).

⁹ Ministarstvo obrazovanja i kulture Kosova, „Spisak osnovnih i srednjih škola na Kosovu u kojima se nastava odvija na Srpskom nastavnom jeziku, Priština 2004. godina. Ni jedna od ovih škola nije u području sa velikim brojem Goranaca (kao što je Drgaš) ili prijeratnog crnogorskog stanovništva (npr. zapadno Kosovo). Međutim, neki od ovih učenika, posebno u Novoj mitrovici, vjerovatno su Romi ili Bošnjaci.

okružuju Gračanicu pored Prištine. Dakle, nasuprot još jednom široko rasprostranjenom shvatanju, gotovo dvije trećine trenutne srpske populacije na Kosovu žive južno od Ibra.

Možda je najbitnija činjenica koja se pojavljuje iz ovih podataka upravo izrazita razlika između urbanih i ruralnih Srba. Danas, ne postoji ni jedna osnovna škola sa nastavom na srpskom jeziku u bilo kojem od velikih urbanih centara. Od 63 srpske osnovne škole na Kosovu, 47 se nalazi u selima sa manje od 5,000 stanovnika.¹⁰ Velika većina kosovskih Srba žive u malim selima raštrkanim širom Kosova.

Prije rata iz 1999. godine, postojale su dvije različite zajednice kosovskih Srba, koje su živjele u veoma različitim socijalnim i ekonomskim uslovima. U ruralnim područjima, ljudi su živjeli u malim zajednicama, često na zemlji na kojoj su njihove porodice radile generacijama. Kao i svi seljaci poljoprivrednici širom bivše Jugoslavije, ovo su bile politički marginalne zajednice koje niti su očekivale niti dobivale mnogo od države. Za razliku od toga, urbani Srbi u Prištini i većim gradovima držali su izabrana radna mjesta u vladi i preduzećima u društvenom vlasništvu. Oni su uživali status i privilegije koji dolaze od povezanosti sa državom -posebno nakon 1989. godine kada su Albanci izbačeni sa poslova iz javnog sektora.

Kosovski rat i povlačenje srpske države uticali su na ruralne i urbane srpske zajednice na veoma različite načine. Sa izuzetkom zadnjeg isturenog položaja u Sjevernoj Mitrovici svijet urbanih Srba je u potpunosti nestao. Ne postoji više od šačice Srba koji su ostali u Prištini, Peći, Prizrenu ili bilo kojem većem gradu. Nasuprot tome, velika većina ruralnih Srba nikada nije napustila Kosovo, čak i u vrijeme najproblematičnijeg perioda 1999/2000. Većina živi od samoodržive poljoprivrede, iako su uslovi teški oni su relativno dovoljni za život. Samo u regiji Metohije/Dukajine došlo je do značajnog egzodusa i ruralnog i urbanog stanovništva.¹¹

Ukratko, efekat rata iz 1999. godine je bio taj da su gotovo svi urbani Srbi otišli, ostavljajući Sjevernu Mitrovicu kao zadnji preostali urbani položaj. Međutim, velika većina ruralnih Srba je ostala.

Preostale srpske zajednice na Kosovu značajno variraju u geografskim, ekonomskim i političkim uslovima. Kao zadnja urbana enklava, Sjeverna Mitrovica preživljava zahvaljujući masivnim subvencijama u obliku plata za javni sektor i socijalnih transfera, koje dolaze i iz srpskog i Kosovskog budžeta. Politika u Sjevernoj Mitrovici je usmjerena ka Beogradu, i cilj joj je da osiguraju kontinuiranu podršku. Plaćeni rad u Sjevernoj Mitrovici dolazi gotovo isključivo iz njenih javnih institucija, posebno univerziteta i bolnice. Njih finansira Beograd, a veliki broj profesionalnog osoblja prima duple plate kao poticaj da ostanu na Kosovu. Gotovo da ne postoje druge ekonomske aktivnosti, osim nekih malih poduzetnika. Ovo ostavlja preostale urbane zajednice u izuzetno nesigurnom položaju; ako promjena u političkoj klimi zaustavi ove subvencije, pokrenuo b se rapidni egzodus stanovništva. Čak i ako se trenutne subvencije nastave, nedostatak javnih i privatnih investicija izuzetno otežava život pošto infrastruktura i javne stambene jedinice propadaju a zaposlenost se smanjuje. Gračanica, selo blizu Prištine koje okružuje poznati pravoslavni manastir također se pojavilo nakon 1999. godine kao mali centar javne službe za kosovske Srbe, koji se diči univerzitetom, srednjom školom, zdravstvenim objektima i malim privatnim sektorom. U Strpcu, gradu sa većinskim srpskim stanovništvom na jugu, većina preduzeća koja su prije bila u društvenom vlasništvu prestala su sa proizvodnjom.

¹⁰ Izuzeci su Mitrovica, Gračanica, Kamenica, Vitina, Orahovac, Kosovo Polje, Lipljan i Obilić.

¹¹ U toku 1991. godine, gotovo 50,000 ljudi (25 procenata svih Srba na Kosovu) su živjeli na zapadu Kosova. Sada, prema ciframa iz osnovnih škola, samo 2.4 procenta srpskog stanovništva žive u ovom području.

Opština Gnjilane, dom najveće zajednice kosovskih Srba južno od rijeke Ibar, ilustrira na dramatičan način sudbine ruralnih i urbanih Srba u poslijeratnom Kosovu. Prema posljednjem jugoslavenskom popisu stanovništva bilo je 19,370 Srba u opštini 1991. godine, od kojih je nešto ispod 6,000 živjelo u gradu.¹² Danas, urbani Srbi su otišli; prema predstavnicima lokalnih Srba, bilo ih je 250 prije marta 2004. godine, a sada samo 25. Međutim, pošto još 12,123 Srba živi u opštini, jasno je da su gotovo svi ruralni Srbi ostali.¹³

U usporedbi sa drugim dijelovima Kosova, Gnjilane su pošteđene ozbiljnog međuetničkog nasilja prije i u toku rata iz 1999. godine. Međutim, nakon povlačenja srpske policije, pad u nasilje je bio, prema OSCE-u, “brz i široko rasprostranjen.”¹⁴ Od 10. do 18. jula 1999. godine, srpske i romske kuće u Gnjilanima su spaljene, a ubistva i otmice su bili široko rasprostranjeni. Do dolaska prve UN policije u augustu,¹⁵ urbani Srbi su protjerani, zajedno sa većinom Roma. Van grada međutim, postoje samo dva sela iz kojih je otišao značajni broj Srba: Zhegra, koje je sada napušteno, i Cernica, koja je još uvijek dijelom naseljena.

Opšti sigurnosni uslovi ne nude dovoljna objašnjenja za različite reakcije urbanih i ruralnih Srba, posebno nakon 2000. godine kada su se uslovi značajno stabilizovali. Jer ipak, ni jedno selo u Gnjilanima nije posebno udaljeno od grada ili susjednih albanskih zajednica, a nekoliko godina nije bilo preglednih tački. Razlika mora biti pripisana drugim faktorima. Jedan je bio do nedavno nedostatak mehanizama za ponovno uspostavljanje vlasništva nad nekretninama u urbanim područjima. Možda je najbitniji faktor razlika u ekonomskoj poziciji između urbanih i ruralnih Srba iz Gnjilana.

U toku socijalističkog perioda, Srbi su bili uveliko previše zastupljeni u poslovima u javnoj upravi i preduzećima u državnom vlasništvu. Nakon 1989. godine, kada su Albanci izbačeni iz javnog sektora, broj poslova za Srbe dramatično se povećao. Po prvi put, značajne prilike za zapošljavanje u preduzećima u društvenom vlasništvu stvorene su za ruralne Srbe. U srpskom selu Parteš pored Gnjilana, na primjer, gdje gotovo da i nije bilo zvanične zaposlenosti u osamdesetim godinama, do devedesetih godina je oko 100 ljudi putovalo autobusom na posao u grad svaki dan. Međutim, ruralni Srbi su ostali na svojoj zemlji i nastavili su da je obrađuju. Kada su i činovnički i poslovi u fabrikama u javnom sektoru nestali sa povlačenjem srpske države, urbanim Srbima nije preostao način za preživljavanje. Ruralni Srbi u selima oko Gnjilana su se mogli vratiti samoodrživoj obradi zemlje. Ovo nije lagan život. U većini sela, posebno onim bliže gradu, postoji stvarni nedostatak zemlje. U Korestitu, na primjer, oko 270 domaćinstava dijele samo 300 hektara zemlje - što je nedovoljno čak i za samoodrživu poljoprivredu. Ovi poljoprivredni proizvođači prodaju neke od svojih proizvoda na pijaci u Gnjilanima, ali im i dalje očajnički nedostaju pihodi u gotovini, što tjera neke od domaćinstava da prodaju zemlju u malim parcelama Albancima iz dijaspore. U drugim mjestima, međutim, ruralne porodice su u mogućnosti da prežive kroz kombinaciju samoodržive poljoprivrede i nešto gotovine od socijalnih transfera ili rodbine iz dijaspore.

Preostali Srbi iz Gnjilana uspjeli su postići sporazum o zaposlenju sa opštinskim institucijama u kojima dominiraju Albanci. Oko 75 Srba bivših zaposlenika opštine sada rade u lokalnim

¹² U zadnje vrijeme, dokumenti Srpskog koordinacionog centra navode 38,353 Srba u opštini Gnjilane za 1999. godinu. Ovi brojevi nisu vjerodostojni, uzevši u obzir da je popis stanovništva iz 1981. godine naveo 19,212 Srba u Gnjilanima, a popis iz 1991. godine 19,370.

¹³ Ovi podatke je ESI dobio od šefa Mjesne zajednice sela Kusce, Radovana Denića, 2004. godine. Ranija registracija koju je proveo ARC dala je nešto niže brojeve.

¹⁴ OSCE, *Ispričano kako je viđeno*, Dio II, 1999. godina, str. 27.

¹⁵ *Ibid.*, str. 24.

kancelarijama Centra za koordinaciju Kosova koji finansira Srbija, u selu Gornje Kušće. Drugi Srbi iz susjednih sela zaposlili su se u administraciji i u kosovskoj policijskoj službi. Albanski načelnik, Lufti Hazir, napravio je iskren pokušaj da uključi vođe lokalnih Srba u vođenje opštine, i u dobrim je odnosima sa lokalnim direktorom Centra za koordinaciju Kosova. Iako je školski sistem podijeljen, postoji pristup osnovnim školama i na srpskom i na albanskom jeziku širom opštine, gdje se srpske škole i lokalna zdravstvena klinika financiraju zajedno iz kosovskih i srpskih budžeta. Jedno od svega nekoliko opštinskih preduzeća u društvenom vlasništvu koje funkcioniše, podružnica kompanije Jugoterm, nalazi se u srpskom selu Donja Budriga, i upravo im je isplaćen dug iz opštinskog budžeta. Postoje dnevni kontakti između dvije zajednice: Srpski poljoprivrednici donose svoje proizvode u grad da bi ih prodali Albancima, a albanski prodavci pozdravljaju srpske mušterije na srpskom jeziku bez oklijevanja.

U Gnjlanima, kao i u drugim mjestima na Kosovu multietničko društvo nije aspiracija već demografska stvarnost. Iako teško potreseni martovskim neredima, ruralni Srbi su ostali u svojim domovima, upravo kao što su to uradili i u toku nasilja 1999. godine. Oni su ostali jer, iako su uslovi izuzetno teški, samostalna poljoprivreda im pruža relativne uslove za preživljavanje i, osim toga, oni nemaju gdje drugo da odu. Dok god nemaju političkog nasilja i primaju adekvatne javne usluge, oni će vjerovatno ostati. Međutim, gledano na duži period, očekivali bismo da vidimo emigraciju ruralnog stanovništva iz sela u potrazi za plaćenim poslovima u urbanim područjima. Ako ne bude prilika unutar Kosova, oni će se neizbježno uputiti u Srbiju, kako i kada ekonomski uslovi tamo to budu dozvoljavali. Budućnost Srba na Kosovu tako zavisi od razvijanja kredibilnih alternativa emigraciji, kao što su pojačavanje produktivnosti poljoprivrede, stvaranje prilika za razvoj u ruralnim područjima i izgradnja urbanog okruženja sposobnog da podrži nove generacije.

C. NAROD I TERITORIJA

1. *“Ispravna teritorijalna organizacija”*

Dana 2, marta 2004. godine, u svom prvom govoru pred parlamentom kao novoizabrani premijer, Vojislav Koštunica se obavezao da nikada neće dopustiti Kosovu da postane nezavisno, i u tu svrhu prezentovao program za “kantonizaciju” Kosova. Ova ideja je bila poznata beogradskim političkim institucijama. Već 1998. godine, poštovani sociolog Aleksa Djilas je, predviđajući da će međunarodni pritisak dovesti do ponovnog uspostavljanja autonomije Kosova, zaključio da “rešenje, ako još uvijek ima vremena za neko, mora uključivati neku autonomiju unutar Kosova za područja sa većinskim srpskim stanovništvom i najsvetija srpska sedišta, koji zajedno čine oko četvrtine Kosova.”¹⁶ U isto vrijeme, srpski historičar Dušan Bataković je prvi prezentovao plan kantonizacije koji je predlagao pet ruralnih srpskih regija na Kosovu, kao i posebnu upravu za etnički izmiješane gradove.¹⁷

Danas, se mnogi u Beogradu slažu sa Đilasom da “socijalni i ekonomski problemi Kosova su tako ogromni da mu se mora dodeliti značajna autonomija jednostavno zbog toga što Srbija ne može priuštiti da ga subvencionije.”¹⁸ S druge strane, također postoji široko rasprostranjeno zajedničko mišljenje da kosovskim Srbima ne mogu vladati Albanci. Ovo ostavlja samo dvije alternative: stvaranje autonomnih srpskih enklava unutar Kosova - o kojima se nekada govori kao “autonomiji unutar autonomije” - ili podjela Kosova na srpski sjever i albanski jug.

¹⁶ Aleksa Đilas, “Zamišljajući Kosovo” *Vanjski poslovi*, septembar/oktobar 1998. godine.

¹⁷ Vidi www.bglink.com/bgpersonal/batakovic.

¹⁸ *Op. cit.*

Dana 29 april Parlament Srbije jednoglasno je odobrio detaljniji plan za teritorijalnu autonomiju kosovskih Srba. Navedeni cilj tog plana je da se “iskorijeni bilo kakva mogućnost srpskog pogroma.” Plan navodi da je izazov dvostruk. Prvo, albanski ekstremizam “je toliko snažan da doslovno pretil fizičkom postojanju lokalnih Srba.” Drugo, Srbi su trenutno raštrkani širom Kosova, pa ih je zbog toga teško odbraniti.

Rješenje je, prema beogradskom planu, je da se razdvoje kosovski Srbi od albanske većine kroz “odgovarajuću teritorijalnu organizaciju provincije.” Ovo bi se postiglo stvaranjem pet autonomnih srpskih enklava unutar Kosova, koje bi bile koordinirane kroz zajedničku regionalnu skupštinu i izvršno vijeće. Enklave bi preuzele široke upravne odgovornosti, uključujući sigurnost (policija), obrazovanje, zdravstvenu zaštitu, socijalnu politiku, prirodne i mineralne izvore, šumarstvo, poljoprivredu, i upravljanje i privatizaciju društvenih nekretnina unutar njihove teritorije. Ove funkcije nisu lako primjenjive na lokalnom nivou. Iako oni to ne kažu direktno, ono što tvorci ovog plana kako se čini imaju na umu je da bi zakoni Srbije važili u enklavama, a primjenjivali bi ih lokalne podružnice centralnih institucija.¹⁹ Iako plan koristi jezik “decentralizacije” u stvari on bi stavio Beograd u centar visoko centralizovanog sistema vlasti.

Međutim, ono što najviše otkriva o ovom planu je njegov opis kako bi autonomne regije trebale biti stvorene. Postojala bi tri koraka. Prvo, bio bi identifikovan tradicionalno srpski teritorij, uključujući sva područja u kojima su Srbi bili većina prije rata iz 1999. godine, zajedno sa religijskim centrima. Slijedeće, dodatna zemlja bi bila uključena da bi spojila ove teritorije i načinila ih pogodnim za odbranu. Treće, ovaj dodatni teritorij naselili bi raseljeni kosovski Srbi koji se vraćaju iz Srbije.

Svaki korak u ovom nizu je problematičan, počevši od ideje “većinski srpske teritorije”. Prema popisu stanovništva iz 1991. godine (koji su bojkotovali Albanci), Srbi su imali većinu u samo pet od trideset kosovskih opština: Strpce, Novo Brdo, Leposavić, Zubin Potok i Zvečani (posljednje dvije su odvojene od Mitrovice u osamdesetim godinama da bi se osigurala lokalna srpska većina). Ovo nastavlja da bude slučaj i danas. Tri od ovih opština čine relativno kompaktno područje sa srpskom većinom sjeverno od rijeke Ibar. Međutim, Strpce i Novo Brdo su izolirani džepovi okruženi područjima sa albanskom većinom. Najbitnije, ne više od 40 procenata Srba koji trenutno žive na Kosovu, žive u ovih pet opština. Ako se računaju interno raseljeni Srbi koji su trenutno u Srbiji, onda je taj procenat još i manji.

Da bi se zaobišao ovaj problem, beogradski plan naglašava značaj uključivanja susjednih teritorija iz područja sa albanskom većinom.

“Srbi bi imali pravo na delove teritorije koja na prirodan način povezuje naseljena područja sa većinskim srpskim stanovništvom, u kojima pre nisu činili većinu, ali u koja se Srbi nakon što su bili proterani iz svojih domova imaju nameru vratiti. Ovo je osnovni preduslov da buduća područja teritorijalne autonomije imaju karakteristike regije.”

Kako bi ovaj dodatni teritorij bio dobiven? Plan predlaže da bi bio dobiven “samo kao kompenzacija” za srpsku imovinu u urbanim područjima, na koju povratak “nije moguć u doglednoj budućnosti.” Kako bi takav mehanizam kompenzacije radio u praksi teško je zamisliti, s obzirom da većina zemlje koju predlaže beogradski plan u privatnom vlasništvu, i

¹⁹ Uzmite u obzir da je Srbija u procesu ukidanja svog sistema *okruga* regionalne vlade unutar Srbije.

morala bi biti oduzeta od albanskih poljoprivrednika prije nego što bi mogla biti ponovno raspodijeljena.

KARTA 1. - OPŠTINA GNJILANE

Najneubjedljivija pretpostavka iza prijedloga je ideja da bi urbani Srbi, koji su nekada držali prestižne poslove u vladi i preduzećima u društvenom vlasništvu, pristali na život samostalnog poljoprivrednika u ruralnom Kosovu. Neki od autora plana su se pozvali na izraelsko iskustvo na Zapadnoj Obali, naglašavajući da je Izrael bio u stanju da napravi “umjetne” ekonomske jedinice u izoliranim lokacijama. Drugi su naglasili presedan

komunističke Jugoslavije nakon Drugog svjetskog rata, gdje su centralni tvorci planova “stvorili” nove urbane centre kroz masivne programe javnih investicija. Budžetske implikacije takvih planova nikada nisu razmatrane, ali uzevši u obzir stalnu ekonomsku slabost Srbije, jasno je da su neizvodivi.

Čak i kada bi taj plan mogao biti proveden, nemoguće je vidjeti kako bi rezultat bio veća sigurnost za kosovske Srbe južno od Ibra. Pet srpskih enklava bi međusobno imale ogromnu granicu, koja bi prolazila blizu glavnih centara sa većinskim albanskim stanovništvom i prelazila preko kosovskih glavnih transportnih ruta. Svako ko bi putovao kroz Kosovo morao bi prelaziti u i iz srpske i albanske teritorije - uključujući same sigurnosne snage, koje bi stalno prolazile međusobne blokade na putevima. Da bi odbranio enklave, beogradski plan zamišlja stvaranje “civilnih odbrambenih snaga” - vjerovatno lokalne paravojne formacije naoružane i finansirane iz Srbije, one vrste koja je odigrala značajnu ulogu u prošlim balkanskim ratovima. Ovo je zaista rješenje tipa Zapadne Obale, sa naoružanim doseljenicima koji žive u utvrđenim selima u stalnom strahu od napada. To je recept za sukobe, a ne za sigurnost. Jedna od srpskih enklava koja je predviđena beogradskim planom je “Okrug u Kosovo-Morava slivnom području”, koji obuhvata Novo Brdo, Kamenicu i ruralna područja u Gnjilanu i Viti. Kako karta 1 pokazuje, šest srpskih i deset mješovitih sela oko Gnjilane okružuju grad na jugu, zapadu i sjeveru. Stvaranje koherentne srpske enklave, u dodiru sa Srbijom, značilo bi uključivanje oko dvadeset albanskih sela, a s druge strane isključivanje nekoliko srpskih sela. Pošto mnogi poljoprivrednici unutar enklave imaju jedva jedan hektar zemlje po domaćinstvu, ne postoji višak zemlje koja bi mogla biti ponuđena Srbima koji bi se preselili iz drugih dijelova opštine, a kamoli raseljenim licima iz Srbije. Albanci bi vjerovatno bili protjerani ili nagovoreni da odu, da bi se dobila dodatna zemlja koja bi osigurala da je enklava “odbranjiva”.

Ideja posebnih policijskih snaga koje bi štitile kosovske Srbe tako ne prolazi pregled. Prema autorima plana, najveća potreba je da se zaštite kosovski Srbi od kriminalnih djela albanskih ekstremista koji bi ulazili u enklave. U podijeljenom Kosovu, srpska policija ne bi mogla nadgledati aktivnosti albanskih ekstremista, niti izvršavati hapšenja na albanskim teritorijama gdje su bazirani. Isto tako, čisto albanska Kosovska policijska služba ne bi mogla istražiti mjesto zločina unutar srpskih enklava. Prirodno je da kosovski Srbi očekuju da im usluge pružaju srpski policajci unutar multietničkih snaga. Ali ako Kosovo bud podijeljeno u dvije odvojene pravne jurisdikcije, efikasno rješavanje međuetničkog kriminala postaje nemoguće.

U finalnoj analizi, beogradski plan najviše liči “Republika Srpska Krajina” u ratnoj Hrvatskoj. Hrvatski Srbi su napustili svoje domove širom Hrvatske da bi živjeli u prisvojenim kućama iza vojne linije fronta. Izolirani od većih urbanih centara i bez slobode kretanja, oni su u potpunosti zavisili od Srbije za finansijsku i vojnu pomoć. Na kraju, krajiški Srbi su brutalno protjerani iz Hrvatske kada je Beograd zaboravio svoje obećanje da će ih zaštititi. Uzevši u obzir demografsku sliku južnog Kosova i stalnu ekonomsku slabost Srbije, bilo kakav pokušaj da se provede beogradski plan doveo bi do sličnih rezultata - tragičnog rezultata za zajednice ruralnih Srba koji su ostali u svojim domovima kroz sve turbulentnosti proteklih pet godina.

2. Podjela

Prepreke za provođenje beogradskog plana toliko su velike da je teško izbjeći zaključak da je to jednostavno pregovarački manevar – maksimalistička pozicija dizajnirana da se osigura taktička prednost. Ako je tako, šta je u pozadini tog plana? Uslovi samog plana predlažu odgovor.

Postoji samo jedno područje na Kosovu gdje bi ovaj prijedlog mogao biti proveden bez nasilnih pobuna - relativno kompaktno područje sa srpskom većinom sjeverno od Ibra. Kako to sam plan navodi, “time što je blizu centralnoj Srbiji” sjever Kosova je sigurniji i lakši za odbraniti od unutrašnjosti Kosova. Stvaranje autonomne provincije u sjevernom Kosovu uključivalo bi poništavanje nekih od skorih uspjeha politike UNMIK-a, posebno osnivanje multietničkog suda i Kosovske policijske službe u Sjevernoj Mitrovici. Međutim, mnoge od institucija neophodnih za nezavisnu upravu već postoje.

Postoje oni, i među političkom klasom u Beogradu i u međunarodnoj štampi, koji vjeruju da su kompleksni institucionalni mehanizmi potrebni za “autonomiju unutar autonomije” nepraktični i radije bi vidjeli jednostavnije rješenje: podjelu Kosova na potpuno nezavisan albanski jug, i sjeverni dio koji bi ostao unutar Srbije. Oni vjeruju da je ovo rezultat sa kojim bi se obje strane mogle složiti - Vlada Kosova da bi osigurala nezavisnost velikog dijela Kosova, a Vlada Srbije kao kompromis kojim bi sačuvali obraz.

Kao što je rekao jedan komentator u srpskim dnevnim novinama *Kurir*: “Mi ili trebamo reći preostalim kosovskim Srbima da ne mogu preživjeti tamo i da trebaju preseliti u centralnu Srbiju, ili trebamo pokušati da podijelimo ono što se još uvijek podijeliti može, tako da barem dio Kosova zaista bude dio Srbije.”²⁰ Čedomir Antić, historičar i član liberalne grupe G17 Plus, je predložio povlačenje “zelene linije” poput one na Kipru. On predlaže da Vijeće Evrope podijeli provinciju prema popisu stanovništva iz 1991. godine. Antić pogrešno pretpostavlja da ako “srpski kanton uključuje severni dio Kosova plus deo oko Gračanice,” onda će “90 procenata Srba biti unutar entiteta.”²¹

Postoje također komentatori na međunarodnoj strani koji smatraju podjelu neizbježnim, ako ne poželjnim rezultatom. Kako je Ian Traynor rekao u novinama *The Guardian*: “Srpska elita nije toliko obeshrabrena zbog toga što kosovske Srbe protjeruju iz njihovih sela. Oni misle da to ide u prolog podjeli. Albanci na kraju također mogu podržati podjelu koja maksimizira teritoriju i utvrđuje nezavisno Kosovo. Sa nekoliko izuzetaka oni žele Kosovo etnički čisto. U sredini stoji NATO-m vođena međunarodna uprava, koja pet godina pokušava da progura multietničko, multikulturalno Kosovo koje ni jedna strana ne želi.”²²

Oni koji se protive podjeli ukazali su na opasnost za Preševo ili Makedoniju, ako međunarodna zajednica popusti pred daljim promjenama granice. U stvari, najneposrednija opasnost prijete mnogim Srbima (do 75,000) koji žive na jugu sa albanskom većinom. Ako međunarodna zajednica prihvati podjelu popuštajući pred zahtjevima ekstremista sa obje strane za teritorijalnom podjelom, našla bi se u izuzetno slaboj poziciji da zaštiti preostale manjine na jugu. Ovo je upravo scenarij koji bi doveo do pojačavanja nasilja gomile na Kosovu, i protjerivanja preostalih Srba.

Nije vjerovatno da će međunarodna zajednica otvoreno pristati na podjelu Kosova, niti čak da će srbijanska Vlada zvanično zagovarati napuštanje Srba koji žive na jugu Kosova. Stvarna opasnost je da će uporni razgovori o teritorijalnom rješenju, po linijama beogradskog plana, pokrenuti lanac događaja koji će učiniti ovaj rezultat neizbježnim.

²⁰ VIP, 6. april 2004. godine.

²¹ VIP, 24. mart 2004. godine.

²² *The Guardian*, 23. mart 2004. godine.

3. *Princip Lozane*

Na početku 19. vijeka, kada su nacije jugoistočne Evrope počele izranjati iz posrnulog Otomanskog Carstva, izgradnju država često je pratio brutalni progon etničkih i religijskih manjina. Kada su Velike sile sjele zajedno da preurede kartu regije nakon velikih sukoba, uzeli su nasilnu razmjenu stanovništva kao legitimnu tehniku za rješavanje “pitanja manjina”. Godine 1913, sporazum koji je potpisan nakon Drugog balkanskog rata je uključivao Protokol o razmjeni stanovništva. Godine 1919, Grčka i Bugarska su odobrile *Konvenciju o poštivanju recipročne emigracije njihovih rasnih manjina*.²³ Godine 1934., 100,000 Muslimana je preseljeno iz Dobrudja (Rumunija) u Tursku. To je bio brutalni pristup: rješavanje problema manjina eliminisanjem tih istih manjina.

Najozloglašeniji od ovih sporazuma bio je Sporazum iz Lozane iz 1923. godine, koji je okončao Grčko-Turski rat u Maloj Aziji. U Lozani, grčka i turska vlada i Velike sile su dale u prvom članku sporazuma princip preventivne razmjene stanovništva:

“Od 1. maja 1923. godine doći će do obavezne razmjene turskih građana grčke pravoslavne vjere koji žive na teritoriji Turske, i grčkih građana islamske vjeroispovijesti koji žive na teritoriji Grčke.”²⁴

Rezultat je bio prisiljeno raseljavanje gotovo 1.5 miliona ljudi, što je uništilo zajednice koje su postojale još od antičkih doba. Dok su mnogi već raseljeni u toku sukoba, postojalo je još uvijek više od 200,000 Grka u Anatoliji, i više od 354,000 Turaka u Grčkoj. Mnogi od njih su živjeli “prosperitetno i zadovoljno, osjećali se sigurnim i nisu imali želje da napuste svoje domove”²⁵ Kako je grčki premijer tada rekao, “i grčko i tursko stanovništvo o kojem se ovdje radi... protestuje protiv ove procedure... i izražavaju nezadovoljstvo svim sredstvima koja su im na raspolaganju.”²⁶ Ipak, sa principom teritorijalne podijeljenosti prihvaćenom na međunarodnom nivou, nije se imalo kome žaliti, i protjerivanje je nastavljeno do svog gorkog završetka.

U prvoj polovini devedesetih godina, sjena Lozane široko se nadvila kada su se evropske demokratske vlade sastale još jednom da odluče sudbinu jugo-istočne Evrope. U toku beskrajnih pregovora o bosanskohercegovačkom ratu vođe zaraćenih strana pokušavale su da ojačaju svoje teritorijalne zahtjeve protjerivanjem manjinskog stanovništva. Kao što je jedan bh. građanin primijetio u to vrijeme “karte podijeljene Bosne i Hercegovine koje kruže na međunarodnim konferencijama postale su više kontinuirani *uzrok* za tragediju koja nas je snašla nego *rješenje*.”²⁷ Međunarodna zajednica se suočila sa izborom između popuštanja pred teritorijalnim rješenjem zasnovanim na etničkom čišćenju, ili pronalaženja načina da preokrene ‘činjenice na terenu’ koje su se pojavile iz konflikta.

Godina 1995. je, sa užasom srebreničkog masakra i potpisivanjem Daytonskog sporazuma, označila i najnižu tačku ali i prekretnicu u međunarodnom pristupu ovoj regiji. Mirovni sporazum nije mogao odmah ispraviti sve nepravde rata. Međutim, on je stvorio okvir za multietničku državu i obećanje da će oni protjerani iz svojih domova moći birati da li žele da

²³ Porema ovom sporazumu, oko 30,000 Grka je napustilo Bugarsku dok je 53,000 Bugara napustilo Grčku.

²⁴ Psomiades, Harry, *Istočno pitanje: Posljednja faza*, (Pella, 2000. godina), str. 120.

²⁵ Dimitri Pentzopoulos, *Balkanska razmjena manjina i njen uticaj na Grčku*, prvo izdanje iz 1962. godine, izdanje iz 2002. godine, str. 249, str. 57.

²⁶ *Ibid.*, str. 66.

²⁷ Kurspahić, K., ‘Postoji li budućnost?’ u Ali, R. i Lifschultz, L. (izd.), *Zašto Bosna? Pisanja o Balkanskom ratu* (Stony Creek, Conn.: Pamphleteer’s Press, 1993. godina), str. 16.

se vrate ili ne. Aneks 7 Daytonskog mirovnog sporazuma sadrži odredbu koja je sušta suprotnost Člana 1 Sporazuma iz Lozane: "Sve izbjeglice i raseljene osobe imaju pravo da se slobodno vrate u svoje prvobitne domove. Oni će imati pravo da im se vrati imovina koje su lišeni u toku neprijateljstava."²⁸

U neposrednom poslijeratnom okruženju u Bosni i Hercegovini, sa počiniocima etničkog čišćenja čvrsto na vlasti, prospekt reintegriranja zajednica se činio dalekim. U toku 1996. godine, kontinuirano raseljavanje bilo je znatno brojnije od povratka manjina. U 1998. godini, rekonstruisane kuće i dalje su spaljivale ljute gomile huškane od strane likova iz sjene. Mnogi su vjerovali da je ideja ponovnog uspostavljanja multietničke BiH opasna iluzija koja će samo donijeti dalje nasilje. Oni su tvrdili da je podijela zemlje jedini 'realistični' put u sigurnost.

Ipak, međunarodni odgovor je bio nevjerovatan. Sa svakim nasilnim napadom na povratnike jačala je međunarodna odlučnost da se ponovo uspostavi multietnička Bosna i Hercegovina. SFOR je poduzeo snažniji pristup podržavanju povratka. Međunarodni programi za rekonstrukciju postali su brži i fleksibilniji. Godine 1999., pokrenuta je ogromna međunarodna kampanja da se provedu imovinski zakoni koji omogućavaju raseljenim licima da povrate domove koje su izgubili u toku rata. Do 2000. godine, plima se okrenula. Bošnjaci i Hrvati su se vraćali u domove širom Centralne Bosne, rušeći naoružane enklave koje su ostale nakon rata. Do 2002. godine, Bošnjaci su se u značajnom broju vraćali u Republiku Srpsku. Do 2004. godine, više od 200,000 porodica (oko milion ljudi) povratilo je prava na svoju imovinu. Sa uspjehom povratka, podmukla ideologija Miloševića, Karadžića i Tuđmana je duboko diskreditovana. Danas, kako se međunarodne trupe i policija konstantno smanjuju, lokalne, multietničke policijske snage pružaju sigurnost manjinama širom BiH.

Činilo se da je međunarodna zajednica konačno pronašla principijelan i efikasan odgovor na podmuklu logiku etničke podjele. Na Kosovu 1999. godine i u dolini Preševa u južnoj Srbiji 2000. godine, međunarodna zajednica je odlučno odgovorila. Kada je oružana buna u Makedoniji 2001. godini prijetila da se proširi u građanski rat, odmah je došlo do intervencije da bi se sačuvalo multietničko društvo. Svaki put, sporazum je zasnovan na ubjeđenju da različite etničke zajednice mogu živjeti zajedno. Uvijek su bili oni koji su vjerovali da je multietničnost naivna utopijska ili opasna, i da je podjela jedini put u stabilnost. Oni su, međutim zanemareni.²⁹ Ne samo da je etničko čišćenje osuđeno kao gnusno, već su razvijeni sistematski programi za povrat imovinskih prava i slobode kretanja da bi preokrenuli nove stvarnosti stvorene kroz nasilje. Sama ideja da stabilnost može biti postignuta kroz razmjenu stanovništva odlučno je odbijena i na moralnim i na pragmatičnim osnovama. Od Srebrenice, međunarodna politika na Balkanu zasnovana je na *anti-Lozana koncenusuu*.

Postoje oni koji vjeruju da bi popuštanje pred podjelom Kosova bilo jednostavnije i pragmatičnije rješenje umjesto nastavljanja odbrane multietničkog društva. Međutim, beogradski plan, ili bilo koji prijedlog podjele zasnovani su na masovnom raseljavanju stanovništva - minijaturnoj verziji razmjene stanovništva dogovorene između Turske i Grčke u Luzanu. Oni niti su jednostavni niti pragmatični. Nasilna protjerivanja (bez obzira da li su službeno odobrena ili provedena od strane ljute gomile) podigla bi tenzije na nemogući nivo. Ljudi o kojima se ovdje radi - ruralne zajednice samoodrživih poljoprivrednika - pokazale su kroz proteklu deceniju da su duboko vezane za svoje tradicionalne domove i zemlju, i otišli bi

²⁸ Član 1, Aneks 7: Sporazum o izbjeglicama i raseljenim licima: www.ohr.int.

²⁹ Još krajem aprila 2003. godine, vođa makedonske opozicije i bivši premijer, Ljubco Georgijevski, predložio je "povratak na teze o razmjeni teritorije i stanovništva, tj. razgraničavanje između Makedonaca i Albanaca." On je također predložio da se "ostali problemi na Balkanu riješe na isti način" (*Dnevnik*).

samo pod direktnom prijetnjom nasiljem. Kako je jedan student ranijih razmjena stanovništva na Balkanu napomenuo:

“Povezanost pojedinca za zemlju na kojoj je rođen je toliko duboko ukorijenjena da samo strah od neposredne opasnosti za život ga može natjerati da emigrira... Na osnovu prethodnih iskustava, moramo zaključiti da je transfer stanovništva usko povezan sa prevladavanjem znatnih političkih potresa.”³⁰

Svaka teritorijalna razmjena mogla bi se postići samo kroz prevrate mnogo veće od onih koje je Kosovo vidjelo do danas. Rješenje izgrađeno na daljem etničkom čišćenju bilo bi dramatični neuspjeh za jednu od najbitnijih ikada poduzetih postkonfliktnih intervencija i veliki gubitak u kredibilitnosti za multilateralne institucije – Ujedinjene Narode, NATO, OSCE i EU – koje su odgovorne.

Mjerilo krize pouzdanja na međunarodnoj strani je doček srpskog prijedloga za etničku podjelu kao “dobre osnove za nastavljnje dijaloga” od strane bivšeg specijalnog predstavnika generalnog sekretara, Harrija Holkerija.³¹ Sad ne više sigurna u svoju sposobnost da odbrani multietničko društvo, međunarodna zajednica ponovo flertuje sa principom iz Lozane. Ovo je opasan trenutak za međunarodnu politiku u regiji. Ponovno artikulisanje opredijeljenosti i obavezanosti multietničkom Kosovu je najbitniji prioritet za nove SRSG i širu međunarodnu zajednicu.

D. MULTIETNIČKA ALTERNATIVA

Srž pristupa ‘Standardi prije statusa’ je da on zahtijeva od kosovskih institucija samouprave da demonstriraju da su voljne i u stanju da zaštite prava svih etničkih zajednica Kosova. Ovaj osnovni uslov dijelom je zamućen tendencijom da se uključi svaki mogući cilj reforme u osam standarda i 484 pojedinačne akcije u Planu za provedbu standarda. Međutim, osnovni princip je jasan: ukoliko nije multietničko, Kosovo ne može težiti nezavisnosti.

Specijalni predstavnik Solana pozvao je na “ponovno unošenje energije” u politiku Standarda prije statusa. U praksi, ovo znači postavljanje prioriteta - fokusiranje na ključne principe zaštite manjina i njihove praktične implikacije. Ovo zahtijeva jasnu raspodjelu odgovornosti, koja bi bila podržana bliskim nadgledanjem i objektivnim mjerama napretka. Odmah mora biti jasno da li postizanje datog standarda zavisi od međunarodne misije, kosovskih vlasti ili nekog drugog subjekta (kao što je Beograd ili zajednica kosovskih Srba).

Postoje dva osnovna fronta na kojima su potrebne međunarodne akcije da bi se odbranila multietičnost na Kosovu. Prvi je osiguravanje svim izbjeglicama i interno raseljenim licima (IRL) koji to žele istinsku priliku da se vrate u svoje domove. Drugi je osiguravanje da su postojeće kosovske zajednice Srba (i drugih manjina) - i razbacane seoske zajednice i urbani istureni položaji - u mogućnosti da prežive na dugoročnoj osnovi.

1. Povratak

Neke od najjačih kritika usmjerene na UNMIK, posebno iz Beograda fokusirale su se na neuspjeh raseljenih Srba da se vrate na Kosovo. U 2002. godini, ured (tadašnjeg) predsjednika

³⁰ Dimitri Pentzopoulos, op. cit., str. 249.

³¹ RFE/RL, “Koštunica traži podršku EU za plan kantonizacije Kosova”, 23. mart 2004. godine.

Košunice je citiran da je rekao da “se samo 100 od više od 200,000 raseljenih lica do sada vratilo.”³² Neposredno nakon martovskih nereda, Parlament Srbije je izdao deklaraciju koja zaključuje:

“Proces povratka izbeglica i interno raseljenih lica bio je u potpunosti neuspešan, s obzirom da se manje od dva procenta izbeglica i interno raseljenih lica iz srpske etničke zajednice vratilo za četiri godine.”

Tvrđnja da postoji 200,000 IRL sa Kosova u Srbiji, što predstavlja gotovo čitavo srpsko stanovništvo s Kosova, postala je ortodoksija, koju čak ponavljaju međunarodni dužnosnici. Konstantna je tema u govorima srpskih političara da su kosovski Srbi bili podvrgnuti nemilosrdnim kampanjama nasilja od 1999. godine, stvarajući povratak nemogućim i uzrokujući kontinuirani egzodus Srba.

Jedina zvanična brojka o raseljenosti Srba sa Kosova dolazi iz registracije koja je provedena od strane srbijanske Vlade početkom 2000. godine. Rezultati, objavljeni u aprilu 2000. godine, kažu da je bilo 187,129 IRL sa Kosova, od kojih je 141,396 Srba, 19,551 Roma i 7,748 Crnogoraca.³³

Tabela 2: Procjena IRL kosovskih Srba u Srbiji

Izvor	Broj
Registracija srbijanske Vlade (april 2000. godine)	141,396
Izveštaj Centra za koordinaciju Kosova (januar 2003. godine)	110,287
ESI procjene (zasnovano na popisu stanovništva 1991. godine, CKK podacima o stanovništvu, upisu u osnovne škole)	65,000

Međutim, ograničene informacije dostupne unutar Kosova daju veoma drugačiju sliku. Kao što smo već napomenuli, ako uporedimo broj Srba koji su ostali na Kosovu sa jugoslavenskim statističkim podacima od prije 1999. godine, širina raseljenosti Srba sa Kosova vjerovatno je bliža broju 65,000. Ovo predstavlja otprilike trećinu stanovništva kosovskih Srba.

Kako je moguće tako veliko odstupanje u brojevima? To ne mora biti rezultat svjesne manipulacije, iako beogradski političari i državne institucije imaju očit poticaj da ‘naštimaju’ brojeve. U okruženju u kojem ni jedno zvanično tijelo nije provelo ozbiljan popis ili analizu, postoji tendencija za sve subjekte - uključujući međunarodne organizacije kao i domaći i međunarodnu štampu - da prenesu bilo koje brojeve koji su pušteni u javnost, koliko god da su provizorni, nepouzdati ili zastarjeli, dok ne postanu kvazi-zvanični koncenzus.

Od početka, IRL su bila raštrkana širom Srbije. Manje od 7 procenata se preselilo u kolektivne centre koje je vodila srbijanska Vlada.³⁴ Većina je već imala smještaj u Srbiji, ili su ostali kod

³² AFP, 16. decembar 2002. godine.

³³ Komesar za izbjeglice Republike Srbije i UNHCR, “Registracija interno raseljenih lica sa Kosova i Metohije”, 2001. godina, str. 25. Interesantno obilježje ovog dokumenta je da, prema izjavama koje su dali sama IRL, većina (125,653) je napustila Kosovo između aprila i juna 1999. godine, u toku NATO-vih zračnih napada dok su Srpske sigurnosne snage još uvijek bile na Kosovu. 35,532 je otišlo između jula i oktobra 1999. godine, nakon što se Jugoslavenska armija povukla da bi je zamijenile NATO trupe (str. 14).

³⁴ 14,231 je imalo vlastiti smještaj u Srbiji, 74,523 su stanovali kod porodice ili prijatelja, a 76,149

rodbine ili prijatelja, ili su iznajmili stanove. Rasipanje stanovništva načinilo je veoma teškim dalje praćenje kretanja IRL, ili verificiranje brojeva koji su dobiveni u toku početne registracije.

Potreba za revizijom brojeva vidi se iz crnogorskog iskustva, gdje je druga registracija interno raseljenih lica sa Kosova provedena u septembru 2003. godine smanjila prvobitnu procjenu od 29,132 za više od jedne trećine na 18,047.³⁵ U stvari, dokument koji je napravio Centar za koordinaciju Kosova u januaru 2003. godine naveo je broj od samo 110,287 interno raseljenih kosovskih Srba u Srbiji, bez daljeg objašnjenja.³⁶

UNHCR-ovi vlastiti dokumenti ponavljaju rezultate registracije srbijanske Vlade. UNHCR, koji radi na teritoriji Srbije na poziv Vlade, nije proveo nezavisno istraživanje. U sitnim slovima nekih od ovih dokumenata, međutim, izražena je ozbiljna sumnja u zvanične brojeve.

“Zbir procijenjenog broja manjina koje žive na Kosovu i broja trenutno registrovanih IRL u Srbiji i Crnoj Gori, daju rezultat koji je znatno viši od ukupnog broja stanovništva manjina koje su ikada živjele na Kosovu... Neutvrđen broj povratnika iz manjinskih grupa koji su se vratili na Kosovo, uključujući one koji su otišli u toku NATO bombardovanja ali su se odmah nakon toga vratili, nikad nisu isključeni iz broja dobivenog prvom registracijom. Realno, dakle, mnogo niži brojevi onih ne-Albanaca trenutno registrovanih kao IRL u Srbiji su zaista IRL, ili ostaju IRL u potrazi za trajnim rješenjem, ili čekaju dobrovoljni povratak.”³⁷

Veličina inicijalnog raseljavanja je jedna tačka ne slaganja. Druga je koliko od Srba raseljenih u Srbiji su još uvijek potencijalni kandidati za povratak. Po bilo kojoj definiciji, oni koji izaberu da prodaju svoje nekretnine na Kosovu i za stalno se presele u Srbiju prestaju biti IRL. Niko nije napravio nikakve pokušaje da se uprati ovaj proces. Kao rezultat, jednostavno je nemoguće procijeniti veličinu zadatka povratka na Kosovo. Međutim, jedna stvar je jasna. Da je pravilno procijenjen, ovaj zadatak bi djelovao puno izvodljiviji nego što se to uobičajeno pretpostavlja.

UNMIK je do sada zauzeo poziciju da ti brojevi nisu kritični za proces, i da fokus treba staviti na podcrtavanje uslova i individualnih prava. Izvještaj iz decembra 2003. godine je odgovorio na optužbe da se samo pet procenata IRL vratio na Kosovo ne dovodeći u pitanje brojeve srbijanske Vlade, već tvrdeći da “napredak u povratku ne može biti izmjereno na tako apstraktan način - on mora biti zasnovan na stvarnim slučajevima onih koji žele da se vrate a još uvijek nisu bili u mogućnosti da to urade zbog mnogih razloga.”³⁸

Ovo je bila taktička greška čija je cijena postala posebno očita nakon martovskih nereda. Suočeni sa onim što se činilo ogromnim brojem slučajeva, minimalnim napretkom i opadanjem sigurnosti okruženja, mnogi u međunarodnoj zajednici dovedeni su u iskušenje da jednostavno odustanu od ideje povratka. Bez bilo kakvog načina prezentovanja ispravnije slike, UNMIK je u slabom položaju da motivira međunarodnu misiju da vjeruju da je uspjeh moguć.

---

su iznajmljivali stanove: *ibid.*, str. 29.

³⁵ Vlada Crne Gore i UNHCR, *Popis izbjeglica i interno raseljenih lica u Crnoj Gori*, Podgorica, mart 2002. godine.

³⁶ Centar za koordinaciju Kosova, januar 2003. godine.

³⁷ UNHCR, *Kritička procjena mehanizama reakcije koji funkcionišu na Kosovu radi povratka manjina*, Priština, februar 2004. godine, str. 14.

³⁸ UNMIK, *Strategija za održivi povratak iz 2004. godine*, 15. decembar 2003. godine, str. 4.

Povratak zaista nije apstraktno pitanje. On može biti kvantificiran, sa destinacijama povratka i osama raseljenosti označenim na karti. Samo kroz prolazak kroz ovaj proces kvantifikacije, obeshrabrujuća kategorija “povratka” dijeli se u specifične, dostižne zadatke. Koliko potencijalnih povratnika ima za gradove, a koliko za ruralna područja? Da li su mjesta povratka koncentrisana na određenu lokaciju, ili su raširena širom provincije? Da li raseljena lica žive u privremenom smještaju u Srbiji, ili su se integrisali? Koliko od onih koji potražuju svoje nekretnine su u procesu prodaje?

Tačni brojevi i kredibilne analize bi dozvolile da se zadatku pristupi sa puno više uvjerenja. Ako je većina Srba još uvijek na Kosovu, a potencijalni broj povratnika se mjeri u desetinama a ne stotinama hiljada, onda ono što se činilo nemogućim zadatkom odjednom postaje ostvarivo. Korisna uporedba može biti povučena sa Bosnom i Hercegovinom, gdje su vitalno sredstvo za savladavanje mnogo većeg broja potražioca bile tabele za provedbu imovinski zakona. Objavljivane mjesečno u nacionalnim novinama, ove tabele su izlistavale broj zahtjeva, koliko ih je riješeno i mjesečnu stopu napretka u svakoj od 149 bh. opština. Detaljne informacije ove vrste smanjuju kompleksni proces na diskretne zadatke i omogućava da im se pristupi metodično. Tabele su brzo otkrile gdje se pojavljuju prepreke i omogućile koncentraciju izvora i političkih pritisaka na lokacije gdje je to bilo potrebno. Tabele su stvorile pozitivno natjecanje između opština, jer se svaka trudila da ostane u odgovarajućem prosjeku da bi izbjegla da bude označena kao opština koja stvara opstrukciju.

Ono što je izgleda shvatila samo nekolicina kritičara UNMIK-ove strategije povratka je da tek sada, nakon nekoliko godina izgradnje mehanizma za povratak, postoji stvarni potencijal za prodor u ovom području. Za najveći broj potencijalnih povratnika - urbani Srbi raseljeni iz kosovskih većih gradova - tek nedavno se stvorio kredibilni proces za rješavanje imovinskih zahtjeva, da bi im se dozvolilo da ponovo dođu u posjed svojih nekretnina iz urbanih dijelova.

U svoje prve tri godine Direkcija za stambena pitanja i nekretnine (HPD), tijelo koje je stvoreno pod UNMIK regulativom da bi se riješili sporovi oko nekretnina, imala je bolno spor početak, uzrokovan hroničnim nedostatkom sredstava, slabom upravom i svađama unutar institucije. Međutim, od 2002. godine, HPD je izgradio kredibilan proces za zahtjeve. Do aprila 2004. godine, registrovano je ukupno 27,033 zahtjeva za povrat imovine. Od tog broja, 4,185 zahtjeva se pokazalo da je van nadležnosti HPD-a (obično zbog toga jer je nekretnina uništena i niko nije živio u njoj), a 1,634 zahtjeva su podnosioci povukli nakon uspješnog posredovanja. U 9,979 slučajeva, Komisija za zahtjeve je izdala formalnu odluku o vlasništvu nad nekretninom, ostavljajući 11,235 zahtjeva (nešto iznad 40 procenata) koji tek trebaju biti odlučeni.³⁹

Nakon što se pravno utvrdi vlasništvo, HDP kontaktira podnosioca zahtjeva da pita šta treba biti učinjeno sa nekretninom. Ovaj proces je još uvijek u početnom stadiju. HPD je dobila samo 1,939 odgovora od svojih podnosioca. Neki su tražili deložaciju da bi im se omogućilo da ponovo dođu u posjed svojih nekretnina, neki su dozvolili HPD-u da koristi nekretnine privremeno u humanitarne svrhe, a neki su obavijestili HPD da su riješili svoj problem nezavisno i da ne trebaju dalju pomoć. Čini se da su mnogi podnosioci zahtjeva već prodali svoje nekretnine, ili prolaze kroz proces podnošenja zahtjeva da bi to mogli uraditi. Međutim, HDP ne pokušava da prati ovu praksu i jednostavno nema čvrstih informacija koje bi ukazale na to koliko je to široko rasprostranjeno u različitim dijelovima Kosova.

³⁹ Sve HPD podatke ESI-ju je dao direktno HPD, i ažurirani su do aprila 2004. godine.

Proces HPD-a dakle tek dolazi do tačke iz koje bi mogao napraviti značajnu razliku. Sedamdesetjedan procenat zahtjeva HPD-a (19,275 zahtjeva) je još uvijek 'živo' – odnosno, podnosioci zahtjeva mogu biti kandidati za povratak.

Dodatno, postoji kontinuirani potencijal za povratak u ruralna područja. Sa blizu 100,000 Srba koji još uvijek žive u ruralnom Kosovu, jasno je da sigurnosni problemi nisu nesavladivi. Centar za koordinaciju Kosova je proizveo kartu kojom se označavaju stvarna i potencijalna mjesta povratka u petnaest opština sa albanskom većinom na Kosovu. Karte pokazuju 19 sela gdje je povratak u procesu, i još 66 sela gdje se povratak planira. Međunarodna misija treba razviti kompletnu kartu potencijalnih destinacija povratka, a donatori trebaju reagovati sa programima za rekonstrukciju rapidno i dovoljno fleksibilnu da bi se prilike za povratak mogle iskoristiti kako se pojave.

Sada je od kritične važnosti da se međunarodna zajednica ponovo pokrene nakon martovskih nereda sa pojačanim naporima da se promoviše povratak. Ona mora izmjeriti i razraditi proces, podijeliti ga u komponente, jasno dodijeliti odgovornosti i osigurati da se proces dovrši. KFOR treba demonstrirati svoju predanost tome da proces povratka uspije. Treba postojati mehanizam uz pomoć kojeg će se identifikovati potencijalni povratnici u urbana područja iz HPD podnosioca zahtjeva, te da im se da ohrabrenje i podrška. Trebaju postojati karte "završetka povratka" napravljene za svaku opštinu na Kosovu, koje bi navodile ukupan broj zahtjeva i ukupan broj potencijalnih povratnika u uništene stambene jedinice. Realističan je cilj završiti sve zadatke vezane za povratak iz Plana za provedbu standarda do kraja 2005. godine, a međunarodna misija bi trebala napraviti zajedničku obavezu sa vlastima Kosova i srbijanskom Vladom da se ovo postigne. Postavljajući jasne ciljeve i objavljujući javno svoje napore da se oni ostvare, međunarodna misija bi poslala poruku potencijalnim povratnicima da im davanje stvarnog izbora toga da li žele da se vrate na Kosovo ostaje centralni cilj misije.

2. *Sigurnost*

Mi smo primijetili veliki procjep između percepcije i stvarnosti u polju povratka. Također smo primijetili da je, u nedostatku tačnih podataka, teško fokusirati napore međunarodne zajednice ili ih braniti od njenih kritičara.

U stvari, primjećujemo veoma sličan problem u polju sigurnosti. Prema Ministarstvu za unutrašnje poslove Srbije, od dolaska KFOR-a i UNMIK-a 10 juna 1999. godine, "Albanski teroristi su izveli 6,535 napada, koji su kao rezultat imali smrt 1,201 osobe," kojih su velika većina, 991, Srbi i Crnogorci.⁴⁰ Postoji široko rasprostranjena percepcija kod kosovskih Srba - koju pojačavaju konstantne poruke srpskih vlasti i medija - da je Kosovo okruženje u kojem vlada bezakonje, i da su kosovski Srbi žrtve kontinuirane kampanje nasilja provedene od strane Albanaca od 1999. godine.

Stvarnost opisana u službenim brojevima je prilično drugačija. Snažno nasilje iz 1999/2000. godine praćeno je dugim periodom normalizacije, kada se sigurnosna situacija za manjine značajno popravila. Brojevi koje je objavila UN civilna policija pokazuju da je u 2002. godini bilo 68 ubistava na cijelom Kosovu - što je sličan broj onome iz Stockholm Okrugu, koji je sličan po broju stanovništva.⁴¹ Samo šest žrtava bili su kosovski Srbi, od kojih su četvoricu ubili drugi Srbi. Ovo je ostavilo samo dva slučaja u kojima su žrtva i počinitelj bili različite nacionalnosti - što je impresivno niska stopa međuetničkog nasilja za okruženje u post-konfliktnom periodu.⁴² Daleko od posmatranja kako Kosovo propada u anarhiju, UNMIK civilna policija i stvaranje Kosovske policijske službe su ostvarili značajan uspjeh u dovođenju veoma teške situacije pod kontrolu.

Međutim, u toku protekle godine pojavili su se neki uznemirujući trendovi. U 2003. godini došlo je do serije napada na policiju i međunarodne zvaničnike, koji su, prema UNMIK-u, bili generalno "povezani sa uspješnim operacijama policije ili povezani za političke događaje."⁴³ Također je došlo do povećanja broja zločina protiv manjina. Ukupni broj ubijenih Srba (13) je duplo veći od onoga iz 2002. godine, iako policija još uvijek nije utvrdila koliko je od ovih slučajeva politički motivisano. U prvoj polovini 2004. godine, broj međuetničkih ubistava se očito ponovo povećao.

Dakle, koliko je Kosovo opasno? Da li sigurnosni mehanizmi ne uspijevaju? Kao u polju povratka, ključ je biti precizan o onome šta se zaista dešava. U periodu od 2000. do 2003. godine, UN policijska misija i kosovska policijska služba je uspjela da svede stopu kriminala na nivo iz vremena mira. Velika većina ruralnih Srba ostala je u svojim domovima u tom periodu. Ovo daje indikaciju da problem nije stalni kriminalni val protiv Srba, ili generalni problem bezakonja.

Međutim, od avgusta 2003. godine došlo je do porasta politički motiviranog kriminala, što je kulminiralo katastrofalnim neredima iz marta 2004. godine. Neredi su demonstrirali sasvim jasno da niti međunarodne sigurnosne strukture (UN CIVPOL i KFOR) niti Kosovska policijska služba nisu bili u stanju da predvide ili reaguju na nasilje gomile. Suočeni sa veoma jasnim osporavanjem njihove ovlast, oni su brzo prevladani. Ovo ukazuje na institucionalne nedostatke i operativne neuspjehe u veoma specifičnim područjima provođenja politike.

⁴⁰ Novinska agencija Tanjug, 20. august 2003. godine, www.kosovo.com.

⁴¹ UNMIK, Zapisnik sa policijskog brifinga, 22. juli 2003. godine: www.unmikonline.org/civpol.

⁴² *Ibid.*

⁴³ UNMIK, "Pregled analize kriminala i operacija", 8. januar 2004. godine i "Godišnji pregled" (bez datuma).

Nedavni izvještaji Međunarodne krizne grupe o martovskim neredima stvara sliku uglavnom spontanih protesta, koji su motivirani nezadovoljstvom zbog međunarodne misije i nedostatkom političkog pravca za Kosovo, a koji su postali nasilni kad su ih vodili ekstremisti koji su iskoristili priliku za demonstraciju sile.⁴⁴ Ne treba biti iznenađujuće da kosovsko društvo ostaje izuzetno promjenjivo, i da sadrži ekstremne elemente koji su voljni i u stanju da orkestriraju nasilje u političke svrhe. Kosovo nije jedino društvo koje se suočava sa ovakvim prijetnjama za sigurnost. Rasni neredi u Los Angelesu u ranim devedesetim godinama bili su znatno smrtonosniji od događaja iz marta 2004. godine. Slični problemi postoje u etnički podijeljenoj Sjevernoj Irskoj ili u Baskijskoj regiji Španije. Ova vrsta političkog nasilja predstavlja ozbiljnu prijetnju budućim demokratskim vlastima na Kosovu isto kao i međunarodnoj misiji i kosovskim manjinama. Očito, Kosovu su potrebne policijske snage koje su u stanju da odgovore na te prijetnje.

Međutim, kada je došlo do erupcije nasilja u martu, policajci KPS-a nisu imali niti štitove niti zaštitnu opremu. Oni su komunicirali otvorenim analognim radio vezama što je učinilo njihove operacije jednostavnim za predvidjeti. Imali su neadekvatan prevoz i nije bilo ambulantne službe koja bi se pobrinula za povrijeđene policajce. Nije jasno da li su policajci KPS-a imali ili obuku ili plan akcije u slučaju ovakve vrste prijetnje.

Izazov za UNMIK je dakle da osigura da je istinski multietnička KPS adekvatno pripremljena za bilo kakva ponavljanja martovskog nasilja. Treba da se pokrene detaljna (i javna) istraga oko toga gdje se zaista pogriješilo u martu, i koji su to institucionalni nedostaci koji moraju biti ispravljani. Postoji nekoliko kategorija koje treba ispitati. Prva je oprema. Već neko vrijeme jasno je da je KPS u nedostatku osnovnih investicija kapitala. Nije jasno koliko će materijala, od namještaja do komunikacijske opreme, UN policijska misija ostaviti KPS-i nakon svog planiranog povlačenja 2006. godine. Napori da se identifikuju potrebe investiranja KPS za srednjoročni period do sada nisu dovele do dovoljnog finansiranja.⁴⁵ Postoji stvarni rizik da će pojačavanje budžetskih ograničenja unutar konsolidiranog budžeta za Kosovo još pogoršati situaciju u budućnosti.

Drugo, da li je broj kosovske policije dovoljan za ovaj zadatak? U Sjevernoj Irskoj, na vrhuncu problema, bilo je oko 13,500 policajaca na stanovništvo od 1.8 miliona. Od tada, broj je smanjen na 7,500, što je odraz smanjivanja u nasilju.⁴⁶ Na Kosovu neposredno prije nereda bilo je 6,252 KPS policajaca i 3,501 međunarodni UN CIVPOL policajac.⁴⁷ Da li je ovo dovoljno da se pokrije prijetnja političkog nasilja? Da li će se broj KPS policajaca povećati kada se povuče UN misija? Postoji li potreba da se izgradi više specijalnih jedinica koje bi služile za kontrolu nereda?

Treće, da li kosovske sigurnosne snage imaju odgovarajuće obavještajne kapacitete da nadgledaju i odgovore na aktivnosti ekstremista? Samo sigurnosne strukture kosovskih Albanaca imaju kapacitet da se suoče sa i kontroliraju nasilne elemente unutar društva kosovskih Albanaca. Ako izabrana kosovska Vlada ne razvije ovaj kapacitet, onda će ostati taoc ekstremnim elementima u nedogled.

Drugi problem koji se veoma jasno pojavio iz martovskih nereda je pitanje *političke odgovornosti* za sigurnost manjina. U ovom trenutku, međunarodna misija nosi punu odgovornost za sigurnosna pitanja na Kosovu, gdje lanac komande ide direktno do šefa Stupa

⁴⁴ Međunarodna krizna grupa, *Kolaps na Kosovu*, 22. april 2004. godine, str. 15: www.crisisweb.org.

⁴⁵ ESI intervju sa Richardom Warrenom, Kosovska policijska služba, maj 2004. godine.

⁴⁶ ESI intervju sa Valom Stewardom, Direktorom operacija policije, UNMIK Policija, mart 2004. godina.

⁴⁷ UNMIK, Policijski izvještaj, 15. mart 2004. godine.

I. Iako UN policijska misija ulazi u svoju konačnu fazu, sigurnost i zaštita manjina su i dalje međunarodne “rezervne ovlasti”, van mandata kosovskih Privremenih institucija samouprave. Ne postoji kosovsko ministarstvo za javnu sigurnost. Kosovska policijska služba je još uvijek formalno dio međunarodne misije, bez nezavisnog pravnog statusa pod kosovskim zakonom.

Od marta, bilo je jasno da je, sa konačnim odgovornostima u rukama međunarodne misije, međunarodna zajednica nije u poziciji da kosovsku vlast smatra odgovornom za osiguravanje manjina na Kosovu. Zbog ovoga je teško shvatiti političku argumentaciju iza Plana za provedbu standarda. Sigurnost manjina je, kao što i treba biti, ključni standard. Dokument jasno navodi cilj: “Nema nekažnjavanja za počiniocce. Postoje jake mjere za borbu protiv etnički motivisanog kriminala, kao i ekonomskog i finansijskog kriminala.” Dokument navodi 89 pojedinačnih akcija koje se moraju poduzeti da bi se ovo postiglo. Međutim, odgovornosti kosovskih institucija su samo indirektno ili retoričke u prirodi. Vlada Kosova se poziva da pruži podršku UNMIK-ovom Stubu I kroz “javne izjave”, koje će “potaći” građane Kosova da rade sa policijom, da “osude” izjave koje će vjerovatno potaći na nasilje, i da daju “podršku” za ICTY. Osim ovih izjava, jedina aktivna obaveza izabranih vlasti je davanje dijela budžetskih sredstava potrebnih za provođenje zakona. Sve ostale odgovornosti ostaju na UNMIK-u, uključujući istraživanje zločina, stvaranje i upravljanje Kosovskom policijskom službom, izrada i proglašavanje legislative za krivična djela i policiju, osnivanje tima za nadgledanje koji će pregledavati istrage krivičnih dijela počinjenih protiv etničkih manjina, te nadgledanje odnosa prema manjinama unutar krivičnog sudskog sistema. Podjela posla je jasna: UNMIK *djeluje*, institucije Kosova *daju izjave*. U ovom najosnovnijem području, Standardi su u stvari mjera *međunarodnog djelovanja*.

Kako se čini, najviše kosovske vođe su davali izjave. U martu, premijer Kosova Bajram Rexhepi i predsjednik Ibrahim Rugova su pozvali na suzdržavanje, a potonji se čak i suočio sa nasilnom ruljom lično i ubijedio ih da se razidu. Obojica su djelovala da bi spriječila da sahrane u Mitrovici 21. marta budu pokretači novog nasilja. Drugi političari su bili manje eksplicitni u osuđivanju nereda, a sve izjave nisu bile uvjerljive. Međutim, pokušaj da se procijeni da li su kosovski političari iskreni u svojim javnim izjavama teško da je efikasna strategija za poboljšanje sigurnosti.

Lekcije iz drugih dijelova Balkana su pokazale da se sigurnost popravljala samo onda kada je lokalnim institucijama data direktna politička odgovornost, a ne da je ona zaobidena međunarodnim institucijama. Ovo je ponekad uključivalo “skok vjere” - na primjer, dozvoljavanje Biljani Plavšić, sada osuđenoj za ratne zločine, da postane saveznik u otvaranju Republike Srpske povratku manjina u 1997. godini, ili uvođenje albanskih pobunjeničkih vođa u političku arenu neposredno nakon nasilja u Makedoniji. Nikad nije bilo sumnje da rješenje za etničke tenzije u Preševskoj dolini u južnoj Srbiji moraju biti efikasnije, multietničke srbijanske policijske snage.

Iako nekima može djelovati protuintuitivan, odgovor koji pruža najviše obećanja za povećanje osiguranja nakon martovskih nereda bio bi da se počne sa procesom izgradnje multietničkog ministarstva za javnu sigurnost unutar Privremenih institucija samouprave sa odgovornostima za potpuno domaće KPS. Ovo bi napravilo kosovsku Vladu jasno odgovornom za ispunjavanje najosnovnijeg od svih standarda: garantovano pravo manjina da žive, putuju i rade slobodno širom Kosova. To je u potpunosti kompatibilno sa “snažnom autonomijom” koja je obećana Kosovu rezolucijom 1244 Vijeća Sigurnosti – čak i kantoni u BiH imaju vlastita ministarstva unutrašnjih poslova. Očito da će trebati vremena da se izgrade efikasne, multietničke institucije, i bit će neophodan vremenski mandat za transfer odgovornosti sa međunarodne misije na kosovsku Vladu. Zadatak će biti težak, jednako kao što je bio težak u

Makedoniji ili Bosni i Hercegovini nakon sukoba. Međutim, planirano povlačenje UN policijske misije znači da ne postoji održiva alternativa. Što prije proces počne, više vremena će biti za ozbiljnu izgradnju institucija i uredan transfer odgovornosti.

Alternativa – velika revizija međunarodnih sigurnosnih struktura na Kosovu i uvođenje novih međunarodnih trupa i policije - ne bi dovela do održivog rješenja. Međunarodne sigurnosne strukture se suočavaju sa očitim hendikepima u rješavanju specifičnih izazova koje su postavili martovski neredi. Većina trupa KFOR-a nisu opremljene niti obučene da se suoče sa gomilom a neke od iskusnijih trupa koje bi za to bile u stanju, već su otišle u Afganistan ili Irak. Snage pod međunarodnim vodstvom se suočavaju sa značajnim poteškoćama u osnivanju efikasne obavještajne službe koja bi nadgledala ekstremizam unutar društva kosovskih Albanaca. Njima također nedostaje legitimitet demokratskog mandata da se suprotstave političkom nasilju u ime većine.

Umjesto toga, treba se napraviti postepenu transformaciju međunarodne policijske misije iz izvršne sile u misiju za izgradnju kapaciteta, sličnu trenutnim misijama u BiH i Makedoniji. NATO trupe će ostati da intervenišu u slučajevima zaštite manjine ako bude neophodno, ali bez nekih ovlasti, upravo kao što su to radili u BiH. Bit će potrebno detaljno nadgledanje kosovskih institucija, zasnovano na čvrstim informacijama i transparentnim sistemima odgovornosti. Zajedno, ove akcije bi stvorile stvarni pritisak na Vladu Kosova da demonstrira da je ozbiljna u odbrani multietničkog društva i ispunjavanju najosnovnijeg od svih standarda.

3. *Decentralizacija*

U skorim mjesecima, Vlada Srbije je prezentovala svoj prijedlog za Kosovo pod naslovom “decentralizacije”, umjesto izraza “kantonizacije” koji je ranije favorizirao premijer Koštunica. Ovo izgleda kao retorički ustupak međunarodnim senzibilitetima. Decentralizacija ima progresivan prizvuk, i zaista, 2003. godine Vijeće Evrope je prezentovalo prijedlog za decentralizaciju Kosova kroz stvaranje “pod-opštinskih jedinica”. U stvari, beogradski plan nema ništa zajedničko sa vrstom opštinskih reformi koje je predlagalo Vijeće Evrope. Sam Koštunica je objasnio: “bez obzira kako mi to zovemo - decentralizacija, kantonizacija, nema razlike - neka vrsta autonomije mora biti data Srbima na Kosovu.”⁴⁸

Međutim, od marta, međunarodni dužnosnici željni novog pravca politike uhvatili su se za “decentralizaciju” kao moguću osnovu za kompromis sa Beogradom. Neki su povukli paralele sa Ohridskim sporazumom u Makedoniji, koji uključuje reforme lokalnih vlasti kao odgovor na zahtjeve Albanaca za većim učešćem u vlasti i poštenijom raspodjelom javnih sredstava. Decentralizacija na Kosovu postala je tema diskusija na visokim diplomatskim nivoima i u radnim grupama u međunarodnoj misiji.

Reforma opštinskih vlasti kojom bi se pokrile potrebe kosovskih manjinskih zajednica možda jeste vrijedna inicijativa, ali uz određeni broj bitnih opomena. Prvo, to nije odgovor na sigurnosne potrebe kosovskih Srba. Kako smo već raspravljali, sigurnost se može poboljšati samo stvaranjem efikasnih, multietničkih institucija koje su u stanju da djeluju na cijeloj teritoriji. Podjela policije ili sudstva u različite etničke ili teritorijalne komponente samo bi oslabila zaštitu Srba. Drugo, ako će taj proces rezultirati značajnim promjenama za kosovske Srbe, on mora početi od trenutnih potreba, a ne od apstraktnih principa. Treće, svaka inicijativa za reformu mora imati iskrenu podršku od onih od kojih će se zahtijevati da je

⁴⁸

VIP, 5. april 2004. godine.

provedu. Ovo neće biti slučaj ako se vidi da međunarodna zajednica pregovara sa Beogradom o tome ko kontroliše teritoriju Kosova.

Dokument Vijeća Evrope iz 2003. godine počinje napominjući da je tradicionalni nivo pod-opštinske vlasti na Kosovu (*mesna zajednica* na srpskom ili *bashkesia lokale* na albanskom jeziku) preživio u različitim oblicima u poslijeratni period. Stručnjaci Vijeća Evrope predložili su nadogradnju na ovu tradiciju stvaranjem 280 “pod-opštinskih jedinica” (POJ), od kojih bi svaka imala svoje izabrano vijeće i predsjednika. Oko 60 bolje dotiranih POJ preuzele bi određene opštinske funkcije (“posebno delegirane ovlasti”), kao što su civilna evidencija, odlaganje otpada, održavanje lokalnih puteva i upravljanje javnom imovinom, koje bi također izvršavali i za susjedne POJ. Granice POJ bile bi povučene na osnovu geografskih osobina i etničkih veza, ali ne bi obično rezultirali jedno-etničkim jedinicama. Etnički izmiješane POJ bi imale posebne Komisije za posredovanje u rješavanju sporova. Iako prijedlog nije detaljan po pitanju finansija, on predlaže da će se POJ finansirati kroz kombinaciju lokalnih prihoda i grantova iz kosovskog budžeta.

Plan Vijeća Evrope nije dobro prilagođen okolnostima na Kosovu, i teško je vidjeti zašto bi bio privlačan kosovskim Srbima na lokalnom nivou. Tvorci dokumenta su koristili opštinu Gnjilane kao primjer kako bi njihov plan mogao raditi u praksi. Oni su predložili da se opština spoji sa susjednom Novo Brdo (sa srpskom većinom) i onda podjeli u 16 POJ. Uzevši u obzir demografiju ovog područja, samo jedna od dobivenih POJ bi bila u potpunosti srpska. POJ bi dobile autonomiju nad nekim lokalnim službama, ali odgovornosti bi bile dijeljene između susjednih srpskih i albanskih sela. Lokalni Srbi bi također morali da rade blisko sa opštinskom vlasti koja je pod albanskom kontrolom, a većinu svojih sredstava bi dobivali iz kosovskog budžeta. Umjesto stvaranja lokalnih jedinica koje su dovoljne same sebi, povećala bi se potreba da srpske zajednice pregovaraju sa institucijama pod kontrolom Albanaca. U mjestima poput Gnjilana, gdje lokalna saradnja funkcioniše, detaljnije razrađene lokalne strukture nisu potrebne; tamo gdje saradnja nedostaje, nije jasno kako bi ove reforme pomogle. Ukratko, plan Vijeća Evrope bi uključivo ogromnu institucionalnu reorganizaciju, koja bi upijala energiju lokalnih vlasti dug vremenski period, ali na kraju ne bi ponudila srpskim zajednicama bilo kakvo značajno povećanje u lokalnoj autonomiji, kako to oni shvataju.

U stvari, uzevši u obzir da većina kosovskih Srba živi u nerazvijenim ruralnim zajednicama, ovaj oblik decentralizacije nosi ozbiljne opasnosti za njih gledano dugoročno. Da bi se vidjele zamke, dovoljno je pogledati preko granice na reforme lokalnih vlasti provedene u Makedoniji u 1996. godini, kada je broj opština povećan sa 34 na 123. U Makedoniji je albansko stanovništvo predominantno ruralno. Praktični efekat decentralizacije bio je da se albanska sela administrativno i finansijski razdvoje od svojih tradicionalno urbanih centara, stvarajući od njih odvojene opštine. U nemogućnosti da prikupe značajne prihode od stanovništva koje su samostalni poljoprivrednici, nove ruralne opštine su ostale bez kredibilnih lokalnih struktura vlasti. U opštini Zajas, na primjer, domu Ali Ahmetija, vođe gerile koji je postao političar, uprava ima samo sedam zaposlenih i nalaze se u privremenom smještaju ne većem od porodične kuće. Sa godišnjim budžetom od €55,000, oni ne pružaju gotovo nikakve usluge za svojih 11,600 stanovnika. Okreću se centralnoj Vladi da bi osigurali finansije za lokalnu infrastrukturu, ali ovi mehanizmi finansiranja su izuzetno nepravedni i favoriziraju politički povezane urbane centre. U Zajasu i mnogim drugim ruralnim opštinama, efekat decentralizacije bio je taj da je država jednostavno nestala za mnoge praktične svrhe.⁴⁹

⁴⁹ Vidi Evropsku inicijativu za stabilnost, “Selo Ahmeti: Politička ekonomija međuetničkih odnosa u Makedoniji”, oktobar 2002. godine: www.esiweb.org.

Zamjeranje zbog rezultirajućih nejednakosti bilo je jedan od doprinosećih razloga pobunama u Makedoniji iz 2001. godine. Jedna od obaveza iz Ohridskog sporazuma, koja tek treba biti implementirana, bila je u stvari da se ponovo nacrtaju opštinske granice i restrukturiraju opštinske finansije da bi se postigla poštenija distribucija sredstava.⁵⁰ Na Kosovu, lokalna vlast je također bila tradicionalno strukturirana tako da veže ruralna područja za urbane centre gdje je koncentrisana ekonomska i politička moć. Kosovskim Srbima bi bilo pametno da budu oprezni po pitanju bilo kojeg plana decentralizacije koji će ih u stvari ostaviti same sa njihovim već oskudnim sredstvima.

Dakle, kakve lokalne institucije su potrebne da se odgovori na konkretne potrebe kosovskih Srba? U našoj analizi, postoje tri dimenzije koje se trebaju razmotriti, u odnosu na različite situacije u kojima kosovski Srbi trenutno žive.

Prvo, postoji pet opština na Kosovu u kojima je već srpska većina, gdje je interes da se ojača postojeća opštinska vlast, a ne da se ona fregmentira. U skorijim budžetima Kosova došlo je do progresivnog napretka u transferima na opštinski nivo, da bi se stvorile efikasnije lokalne uprave. Nedavno uvođenje poreza na nekretnine će kroz vrijeme osigurati opštine sa pouzdanim izvorom vlastitih prihoda. Međutim, postoji nekolicina drugih mjera koje se mogu poduzeti da bi se ojačala autonomije opština. Kontrola nad korištenjem lokalne zemlje u društvenom vlasništvu bila bi i izvor prihoda i bitno sredstvo za lokalnu razvojnu politiku. Ponovno uspostavljanje opštinske nadležnosti nad lokalnim preduzećima za pružanje javnih usluga, kojima trenutno, sa značajnim poteškoćama, upravlja Kosovska agencija povjerenja, bilo bi još jedna korisna alternativa.

Ojačavanje postojeće opštinske uprave, umjesto stvaranja novih lokalnih struktura, ima očigledne prednosti. To nije niti blizu toliko zahtjevno kao reorganizacija u velikom obimu, pa će stoga brže pružiti rezultate. Najbitnije, interesi uključenih se ne razdvajaju po etničkoj liniji. Ono što je dobro za Strpce i Leposavić također treba biti privlačno za Ferizaj ili Gnjilane. U trenutnoj političkoj klimi, pronalaženje inicijativa za reforme koje mogu privući podršku svih strana političkog spektra je jedini praktični put naprijed.

Drugo, mogu postojati neki slučajevi promjene opštinskih granica, gdje bi to pomoglo da se osigura preživljavanje srpskih zajednica na Kosovu. Opseg za ovo je u stvari striktno ograničen uzevši u obzir distribuciju srpskog stanovništva. Kako smo tvrdili, nema vrijednosti u stvaranju novih mikro-opština u ruralnim područjima. Međutim, postoje dva mjesta gdje može biti dovoljna koncentracija urbanih Srba koja bi mogli opravdati razdvojene opštine. Jedna je mali srpski grad Gračanica, u opštini Priština. Opština Priština ima jako velik broj stanovnika, i prirodno u njoj dominiraju interesi glavnog grada. Gračanička zajednica od 10,000 Srba ima dovoljno poseban ekonomski i socijalni profil da bi osnovala vlastitu opštinu, ako je to želja njenih građana. Drugi slučaj, opisan u slijedećem poglavlju je Sjeverna Mitrovica, za koju je ESI predložio da joj se dozvoli da se spoji sa opštinom Zvečan sa srpskom većinom koja se nalazi sjeverno od nje, kao dio paketa mjera da se riješi status Mitrovice.

U trenutnoj političkoj klimi, političari kosovskih Albanaca će vjerovatno biti veoma oprezni kada su u pitanju inicijative koje izgledaju kao teritorijalni ustupci Beogradu. Jedini način da se dobije njihova saglasnost promjenama opštinskih granica bilo bi ako ih bude pratilo

⁵⁰ Sporazum iz Ohrida kaže: "Strane pozivaju međunarodnu zajednicu da pomogne u procesu ojačavanja lokalne samouprave. Međunarodna zajednica treba prije svega pomoći u pripremanju neophodnih zakonskih amandmana koji se odnose na mehanizme finansiranja za ojačavanje finansijske osnove opština i izgradnju njihovih sposobnosti upravljanja finansijama, i u promjenama zakona o granicama opština." Aneks C, para. 4.

eksplicitno odbijanje beogradskog plana i mogućnosti podjele. Tada može biti moguće da se ubijedi kosovska Vlada da su promjene način integrisanja srpske zajednice u Kosovo, a ne njihovo izdvajanje.

Ove prve dvije mjere se odnose na potrebe opština sa srpskom većinom, odnosno dvije preostale srpske urbane enklave. Treća kategorija kosovskih Srba je daleko najbrojnija: oni koji žive u malim selima unutar opština sa albanskom većinom. Ovdje, kako smo tvrdili, malo vrijedi eksperimentisati sa elaboriranim lokalnim strukturama samouprave, dalje od seoskih vijeća koja već postoje u mnogim područjima. Fokus treba biti na konkretnim potrebama ovih zajednica za adekvatnim pružanjem usluga u područjima kao što su obrazovanje i zdravstvo. Ove usluge moraju biti dostupne na srpskom jeziku, razumno dostupne cijeloj zajednici i finansirane iz prihoda čiji se transfer vrši iz centra, a ne da se lokalno prikuplja. To je od ključne važnosti i za uspjeh pokreta povratka i za dugoročnu održivost Srba na Kosovu.

U ovom trenutku osnovne škole na srpskom jeziku i institucije za zdravstvenu zaštitu na lokalnom nivou se finansiraju zajednički iz srpskog i kosovskog budžeta. Dodatno, Sjeverna Mitrovica ima veliki univerzitet i bolnicu, koje finansira Srbija. U praksi, ove institucije (posebno u ruralnim područjima) imaju poteškoća u privlačenju osoblja, a srbijanska Vlada još uvijek nudi dodatke na plate nekim kategorijama profesionalaca kao poticaj da ostanu na Kosovu.

Postojala je tendencija od strane međunarodne zajednice da sa sumnjom sagleda sve zvanične akte srbijanske Vlade na Kosovu, kao primjere “ilegalnih paralelnih struktura”. U stvari, finansijska potpora koja dolazi iz Srbije kritična je za preživljavanje kosovskih Srba, i treba se nastaviti. Srbija treba postati strateški donator za kosovske institucije, osiguravajući ciljanu budžetsku potporu na način na koji zadovoljavaju potrebe zajednice kosovskih Srba. Nadalje, vlasti Kosova trebaju sa dobrodošlicom prihvatiti potporu iz Srbije u izgradnji dva urbana centra - Sjeverne Mitrovice i Gračanice - u centre javnih službi za kosovske Srbe.

Priroda i oblik ove podrške je dakle očita tema pregovora između Beograda, međunarodne misije i Vlade Kosova. Ključni interes međunarodne misije i Vlade Kosova jeste da se osigura da transferi iz Srbije postanu redovni i transparentni, tako da mogu biti uključeni u strategije za koherentnu izgradnju institucija.

Međunarodna zajednica treba dakle shvatiti “decentralizaciju” ne kao “jedna veličina odgovara svima” vrstu rješenja za kosovske Srbe, već kao paket institucionalnih reformi napravljen da odgovori na specifične potrebe različitih zajednica kosovskih Srba.

4. *Mitrovica*

Martovski neredi pokazuju da Mitrovica ostaje kosovska najopasnija tačka, gdje jedna varnica može pokrenuti široko rasprostranjeno nasilje. Dok god mogućnost podjele Kosova ostaje stvarna, Mitrovica je sporni teritorij, gdje obje strane nude povremene podsjetnike da nasilno rješenje vrebata odmah ispod površine.

Postoje oni koji vjeruju da pitanje Mitrovice ne može biti riješeno dok se ne odluči o većem pitanju statusa Kosova. Mi se uopšte ne slažemo sa tim. Dok god je Mitrovica razdvojena, podjela Kosova i dalje je najvjerojatniji rezultat bilo kojih pregovora o statusu. Međutim, ako Mitrovica bude uspješno integrisana u kosovske institucije, ona će poslužiti kao snažan pokazatelj da je mirni suživot dvije zajednice moguć, otvarajući opcije za rješenja koja nisu zasnovana na cjenkanju oko teritorije. Trenutno je razdvojenost Mitrovice stalni podsjetnik da podjela Kosova stoji kao mogućnost, a to stoji na putu održivog napretka u stvaranju multietničkog Kosova.

Područje Sjeverne Mitrovice koje je pod direktnom međunarodnom upravom nije veće tri kvadratna kilometra. Međutim, sva pitanja koja se raspravljaju u ovom dokumentu dostižu kritičnu tačku u Mitrovici. **Povratak i imovina** je kritični izvor tenzija, jer je veliki broj Albanaca odlučan da dobiju nazad svoje stanove u Sjevernoj Mitrovici. **Sigurnosna struktura** je doživjela sveukupni neuspjeh u Mitrovici u toku martovskih nereda. **Lokalne institucije** koje su u stanju da zadovolje potrebe i Srba i drugih građana još uvijek nisu razvijene. Pokušaj bivšeg SRSG Michaela Steinera da “decentralizira” opštinu Mitrovica na nivo pod-opštinskih jedinica nije uspio da dobije nikakvu političku podršku, primoravajući tako UNMIK da preuzme ulogu direktne vlasti. **Paralelne institucije** su efikasno riješene u ključnim područjima, sa uspješnim inicijativama od strane UNMIK-a da se izgrade multietnička policija i sudovi. Međutim, glavne službe za pružanje usluga u Sjevernoj Mitrovici finansiraju se iz Srbije, posebno univerzitet i bolnica, a srpska zajednica je u potpunosti ovisna o ovoj budžetskoj podršci za svoje ekonomsko preživljavanje.

Ova kombinacija faktora čini Mitrovicu najkompleksnijim političkim okruženjem na Kosovu. To također znači da, ako su uključeni mnogi različiti interesi, postoji stvarna mogućnost da se pronađe paket mjera koje bi predstavljale odgovarajući kompromis. Ono što podvlači cijelu situaciju je svjesnost na obje strane da se socijalni i ekonomski uslovi u podijeljenom gradu konstantno pogoršavaju, i da ako se životna linija stranih subvencija prekine, Mitrovica će imati malo toga za očekivati osim kontinuiranog rasipanja stanovništva. Kako je premijer Rexhepi, bivši gradonačelnik Mitrovice, rekao: “Mitrovica je grad čije svjetlo treperi, sa perspektivom umiranja, i to važi za obje strane.”⁵¹

U februaru 2004. godine, ESI je predložio paket kao rješenje za Mitrovicu.⁵² Mi smo predložili da Sjevernoj Mitrovici bude dozvoljeno da se spoji sa susjednim Zvečanom da bi se oformila jedinstvena opština sa srpskom većinom, ali koja je u isto vrijeme multietnička. Ovo bi bilo uslovljeno nekolicinom drugih mjera koje bi osigurale da promjena granica opštine ne pojača odvajanje sjevera, već da ga uključi u kosovsku strukturu. Mi predlažemo trenutnu inicijativu da se vrate imovinska prava i sloboda kretanja kroz cijeli grad. Mi smo također predložili kontinuiranu integraciju sjevera u Privremene institucije samouprave, u isto vrijeme priznavajući značaj Srbije kao strategijskog donatora i značaj Sjeverne Mitrovice kao centra za pružanje javnih usluga. Konačno, mi naglašavamo značaj razvijanja zajedničke

⁵¹ Zeri, 27. februar 2004. godine.

⁵² Prijedlog je prvi put predstavljen na Konferenciji u Wilton Parku u februaru 2004. godine, koja je uključivala mnoge predstavnike lokalnih Srba i Albanaca iz Mitrovice, kao i međunarodne donatore.

vizije za regiju, uključujući zajedničke donatorske inicijative koje se tiču onih dijelova rudarskog kompleksa Trepča koji još uvijek mogu imati budućnost. Detalji prijedloga su priloženi kao Prilog B.

Reakcije na prijedlog ESI bile su široko pozitivne. Došlo je do žive rasprave o idejama iz ESI prijedloga. Neki, poput premijera Rexhepija, su prepoznali da promjena opštinskih granica može biti pošten kompromis ako rezultat bude uključivanja sjevera u institucije Kosova.

“Moramo utvrditi šta je u najboljem interesu Kosova. Da li je u našem interesu da UNMIK i Vlada Kosova upravljaju pravima širom teritorije, ili je u našem interesu da imamo sistem paralelnih struktura u postojećim enklavama?”⁵³

U martu, samo nekoliko dana prije nereda premijer se pridružio Oliveru Ivanoviću, vođi lokalnih Srba iz Sjeverne Mitrovice, u raspravama o ESI prijedlogu u Briselu sa tvorcima politike iz Evrope. Drugi albanski političari, međutim i dalje su shvatali ovo pitanje u svjetlu “nultog rezultata” konflikta oko teritorije, i bili su protiv bilo kakvog popuštanja Srbima. Neki ekstremisti još uvijek gaje nade preuzimanja Sjeverne Mitrovice silom, iako su martovski neredi jasno pokazali da se ovo ne može uraditi.

Od Steinerove neuspješne inicijative za decentralizaciju u 2002. godini, UNMIK-ov pristup Mitrovici je bio u osnovi pasivan, jednostavno održavajući *status quo* dok ne počnu razgovori o statusu Kosova. Mart je demonstrirao da *status quo* može postati neodbranljiv, i da međunarodna zajednica ne može priuštiti da izgubi inicijativu.

Mi vjerujemo da bi jaka inicijativa da se riješi pitanje Mitrovice bila najpozitivniji odgovor koji bi međunarodna zajednica mogla dati u odnosu na martovske neredi. Ona nudi priliku da se riješe neka teža pitanja na Kosovu bez da ih stavi u kontekst većeg pitanja o statusu. Ona bi također stvorila priliku da se postigne napredak u cijelom skupu inicijativa koje su razmatrane u ovom dokumentu, u kontekstu stvarnog političkog kompromisa.

E. ZAKLJUČAK

Godine 1955, glasina, koja se naknadno pokazala neistinitom, proširila se Istanbulom da je rodno mjesto Ataturka u Solunu vandalizirano od strane grčkih nacionalista. Rezultat su bili ozbiljni neredi u ostalim multietničkim područjima grada, što je dovelo do brojnih ubistava i stotina opljačkanih i uništenih kuća. Kako je jedan grčki svjedok sa lica mjesta rekao tada:

“Trajalo je manje od dvadesetčetiri sata... Svi su se zatvorili u svoje kuće. Neki su ozlijeđeni. Oni (masa) su uništili sveštenikovu kuću. Pokušali su zapaliti crkvu, ali nije gorila... Nanijeli su još štete na drugim mjestima. Mi (Grci) smo bili njihova glavna meta. Ali također su napali i armenske i jevrejske kuće, vjerovatno bez znanja. Bilo nas je strah da će opet napasti. Tada su ljudi počeli postepeno da emigriraju.”

Ova i mnoge slične epizode su bile neizbježni proizvod principa iz Lozane: proces protjerivanja etničkih grupa - Grka iz Turske, Turaka sa Balkana - nastavljene su u narednim decenijama dok nisu dosegle svoj neizbježni, tragični završetak. Do šezdesetih godina, ideja

⁵³ *Ibid.*

etničke podjele se proširila Kiprom, sa predvidim rezultatima. Bilo je izuzetno teško duha Lozane vratiti u bocu.

Da li će neredi iz marta 2004. godine, koje je također započela nepotvrđena glasina i koji su rezultirali besmislenim uništavanjem, pokrenuti sličan proces na Kosovu? Svaki student istočno-evropske historije pronašao bi dosta razloga za pesimizam. Nakon svega, danas nema Grka u Varni ili Istanbulu, nema Turaka u Beogradu ili Solunu, nema Bugara ili Čerkeza u sjevernoj Dobrudji, nema Nijemaca u Vojvodini. Kada transferi stanovništva postanu prihvaćeni kao legitimno rješenje za etničke konflikte, to praktično osigurava da je to način na koji će svi etnički konflikti na kraju biti riješeni.

Ipak, gledajući unazad kroz proteklu deceniju od pada Srebrenice i Daytonskog mirovnog sporazuma, također postoji razlog za optimizam. Međunarodna opredijeljenost na pravo povratka ne samo kao pravni princip već također i kao praktičnu stvarnost, ponudila je stvarnu alternativu principu iz Lozane. Kao direktna posljedica, uprkos užasnom nasilju iz devedesetih godina, danas žive Hrvati u Travniku, Bošnjaci koji su ponovo izgradili džamije u Prijedoru, velike zajednice Srba u Drvaru, Makedonci i Albanci koji žive rame uz rame u Tetovu, Albanci i Srbi koji žive jedni pored drugih u Bujanovcima. Ništa od ovoga nije bio lagan uspjeh. Nije bilo manjka nasilnih izazova multietničnosti: paljenje Bošnjačkih kuća širom Republike Srpske 1996. godine, neredi u Brčkom 1997. godine koji su protjerali međunarodne dužnosnike, ubistva Hrvata u centralnoj Bosni u 1998. godini, neredi protiv Srba povratnik u Drvar u 1998. godini, uništavanje džamija i crkvi u Preševu i zapadnoj Makedoniji u skorija vremena. Nasilje je pokazalo kako su visoki ulozi. Ipak, ni jedan od tih događaja nije poljuljao međunarodno uvjerenje da stabilan Balkan ne može biti zasnovan principu iz Lozane. Stojeći čvrsto protiv teritorijalnih rješenja, međunarodna zajednica je uspjela u stabiliziranju velikih dijelova regije.

Da li je opredjeljenje međunarodne zajednice za multietničnost uništeno martovskim neredima, što bi dovelo do postepenog popuštanja u podjeli Kosova? Ili da li će dovesti do ojačavanja međunarodnog stava opredijeljenosti multietničkim institucijama i nepovredivom pravu na povratak? Mnogo toga će zavisići od odgovora međunarodne zajednice u nadolazećem periodu, i lekcijama koje UNMIK izvuče iz ovog iskustva. Mnogo će također zavisići i od političkih izbora koje načine političari iz Beograda i Prištine.

Dok se većina jugo-istočne Evrope raduje pridruživanju Evropi koja je veoma različita od one iz vremena Lozane, logika etničkog separatizma i dalje pronalazi pristaše u dijelovima bivše Jugoslavije. Popuštanje pred njima u ovom kasnom stadiju ne bi bilo samo izdaja manjinskih zajednica širom regije, već bi također kompromitovalo osnovne vrijednosti na kojima je Evropska Unija izgrađena.

Da bi se osiguralo da destruktivni duh Lozane ostane u boci, neophodne su tri stvari. Napori da se da podrška povratku i ponovnoj uspostavi vlasništva nad imovinom trebaju biti udvostručeni. Multietničke sigurnosne strukture na Kosovu trebaju biti ojačane, odgovarajuće opremljene i biti politički odgovorne. Institucije koje su u stanju da pruže efikasne javne usluge kosovskim manjinama u mjestima i uslovima u kojima trenutno žive moraju biti osnovane.

Osnovni preduslov da se sve ovo odigra je, međutim, da međunarodna zajednica eksplicitno isključi bilo koje rješenje za Kosovo zasnovano na pregovorima o podjeli teritorije ili progonu manjinskog stanovništva. Šta god da mu bude konačni status, Kosovo mora ostati cijelo i nepodijeljeno, dajući siguran dom za sve svoje tradicionalne zajednice. Kontakt grupa i

Evropska unija trebaju jasno reći da će Vijeće sigurnosti staviti veto na bilo kakvu podjele. Oni također trebaju jasno staviti do znanja da etnički čisto Kosovo nikada neće biti smatrano prikladnim za suverenitet. Svima bi trebalo biti jasno je da je “anti-Lozana” stav koji vodi politiku Evrope danas suviše čvrst da bi ga uzdrmala ljuta gomila.

PRILOG I: DEMOGRAFSKI PODACI I IZVORI

Srbi na Kosovu, 1981 - 2002

Opština	Srpsko stanovništvo popis iz 1981	Srpsko stanovništvo popis iz 1991	Srpsko stanovništvo 2002. (CKK)
Regija Gjilan-Ferizaj	60,963	58,475	34,324
Kaçanik/Kaqanik	284	223	0
Strpce/Shterpce		8,138	8,123
Uroševac/Ferizaj	18,285	8,314	0
Vitina/Viti	8,369	7,002	3,266
Gnjilane/Gjilan	19,212	19,370	11,623
Kos. Kamenica/Kamenice	14,813	12,762	10,039
Novo Brdo/Noveberde	*	2,666	1,273
Regija Priština-Lipjan-Podujevo	56,403	52,653	28,335
Lipljan/Lipjan	10,259	9,713	8,518
Stimlje/Shtime		971	0
Priština/Prishtina		26,893	12,405
Kosovo Polje/Fushe Kosove	43,875	8,445	4,201
Obilić/Obiliq		5,490	3,211
Podujevo/Podujeve	2,242	1,118	0
Glogovac/Glllogovc	27	23	0
Regija Mitrovica	48,101	43,889	64,083
Vučitrn/Vushtrri	6,091	5,522	4,294
Srbica/Skenderaj	1,104	713	390
Kos. Mitrovica/Mitrovice		9,482	15,596
Zvečan/Zveqan	25,929	7,591	14,984
Zubin Potok		6,282	8,859
Leposavić/Leposaviq	14,977	14,299	19,960
Regija Peć	24,632	20,931	1,371
Istok/Istog	7,736	5,968	496
Klina/Kline	6,829	5,209	25
Peć/Peje	7,995	7,815	850
Dečan/Deqan	234	188	0
Đakovica/Gjakove	1,838	1,751	0
Regija Prizren	19,338	18,242	1,361
Mališevo/Malisheve	-	475	0
Orahovac/Rahovec	4,026	3,795	1,148
Prizren	11,651	10,911	213
Gora – Dragash	93	60	0
Suva Reka/Suhareke	3,568	3,001	0
UKUPNO	209,437	194,190	129,474

* U toku ovog perioda, Novo Brdo je bilo dio opštine Priština.

Izvori:

- Popis stanovništva Jugoslavije iz 1981. godine
- Popis stanovništva Jugoslavije iz 1991. godine
- Centar za koordinaciju Kosova (Vlada Srbije), *Principi organizovanja samouprave nacionalnih zajednica na Kosovo i Metohiji*, Beograd, januar 2003. godine.

Dušan Bataković: Stanovništvo u kosovskim multietničkim gradovima

Multietnički gradovi	Srbi i Crnogorci	Etnički Albanci	Muslimani	Romi	Ukupno stanovništvo
Gnjilane	5,644 + 143	25,619	107	2,821	35,229
Istok	1,312 + 190	2,413	153	377	4,478
Klina	928 + 262	3,156	37	107	4,512
Kosovska Kamenica	1,679 + 46	3,333	42	229	5,386
Kosovska Mitrovica	8,933 + 1,503	32,390	4,082	4,299	52,866
Orahovac	2,037 + 141	10,515	83	219	13,134
Peć	3,847 + 7,039	36,660	4,153	2,272	54,497
Priština	16,898 + 4,169	75,803	2,504	5,101	108,083
Prizren	7,709 + 470	39,412	5,144	2,592	61,801
Uroševac	5,202 + 262	28,365	1,525	1,813	37,659
Vučitrn	1,046 + 142	17,903	28	947	20,204
UKUPNO	55,235 + 14,367				

Izvori:

Tabelu objavio Dušan Bataković: www.bglink.com/bgpersonal/batakovic, zasnovano na: Federalni statistički institut, Etnička struktura stanovništva SFR Jugoslavije od 1981. godine, Dio I, Podaci po naseljima i zajednicama, Beograd, 1991. godina.

PRILOG II: PRIJEDLOG ESI-JA IZ BRISELA ZA MITROVICU

Razvijeno na Konferenciji u Wilton Parku u februaru i aprilu 2004, i prezentovano u Fondaciji kralja Baudouina, Brisel 11. mart 2004. godine.

1. Ponovno uspostavljanje imovinskih prava i slobode kretanja

Preduslov za napredak u Mitrovici je puno razrješenje stambenih imovinskih prava i ponovno uspostavljanje slobode kretanja u Mitrovici i Zvečanu.

Direkcija za stambena pitanja i imovinu (HPD) je registrovala ukupno 2,585 imovinskih zahtjeva u Mitrovici i Zvečanu, od kojih se 1,266 odnosi na južnu Mitrovicu, a 1,287 na sjevernu Mitrovicu. Ako se mobilišu odgovarajuća volja i izvori, ovi zahtjevi mogu biti riješeni u kratkom vremenskom periodu.

Mi predlažemo sljedeće mjere:

- Sve odgovorne vlasti trebaju raditi zajedno da bi stvorili funkcionalan sistem za vraćanje imovinskih prava u prvobitno stanje, sa ciljem da se značajno riješi problem povratka u 2004. godini.
- Osnivanje lokalne Radne grupe za povratak i rekonstrukciju (RRTF) za Mitrovicu, modelirane prema uspješnim sporazumima za organizovanje povratka i rekonstrukcije u Bosni i Hercegovini. Njeni zadaci bi uključivali:
  - a) osiguravanje značajnih sredstava za rekonstrukciju koji bi bili pomoć značajnom procesu povratka u 2004. godini;
  - b) pomaganje opštinama i HDP-u da identifikuju stambena rješenja za one od kojih se zahtjeva da napuste potraživane nekretnine, u skladu sa osnovnim humanitarnim kriterijima;
  - c) stvaranje snažnih mehanizama za planiranje, provođenje i praćenje procesa povratka, koji će omogućiti da se identifikuju i brzo prevaziđu prepreke.

2. Razvoj strategije za zajednički razvoj i pomoć za Mitrovicu i Zvečane

Jedini način da se postigne stabilna i prosperitetna budućnost za regiju je da sve zajednice i institucije rade zajedno da formulišu i provedu vjerodostojnu, zajedničku strategiju za poboljšavanje ekonomske i socijalne situacije. Institucije Kosova već daju značajan doprinos lokalnim zajednicama i u Mitrovici i Zvečanu dajući subvencije za operacije kompleksa Trepča.

Vjerodostojna strategija razvoja za područje Mitrovice može biti izgrađena oko sljedećih elemenata:

- (a) višegodišnji program investiranja da bi se poboljšala propadajuća infrastruktura u Mitrovici-Zvečanu;
- (b) oživljavanje komercijalno održivih dijelova Trepče, zajedno sa programom kojim će se rješavati opasno ekološko naslijeđe u okruženju regije;
- (c) razvoj Mitrovice-Zvečana u centar višeg obrazovanja na Kosovu, uključujući moguće osnivanje višejezičnog Univerziteta za jugoistočnu Evropu u Mitrovici.

Vjerodostojna strategija ekonomskog oživljavanja za Mitrovicu bila bi moguća samo uz značajnu podršku međunarodne zajednice. Ovaj prijedlog je napravljen tako da omogući međunarodnoj zajednici da preusmjeri svoje izvore prema razvoju, umjesto prema sigurnosti.

Mi predlažemo sljedeće mjere:

- Osnivanje zajedničke Agencije za razvoj za Mitrovicu-Zvečan, u kojoj bi odbor činili predstavnici obje opštine, lokalne poslovne zajednice i građanskog društva. Agencija bi pripremala zajedničke strategije razvoja za regiju Mitrovice-Zvečana, i promovisala bi potrebe regije međunarodnoj donatorskoj zajednici. Agencija bi također istraživala kako uspostaviti Mitrovicu kao centar višeg obrazovanja u regiji.
- Osnivanje Jedinice za oživljavanje Trepče, koja bi navela relevantne kosovske i opštinske institucije da daju podršku naporima uprave Trepče da prevaziđu prepreke oživljavanju održivih operacija.
- Mi pozivamo međunarodne donatore - uključujući Vladu Srbije - da daju podršku stvaranju Razvojnog fonda za Mitrovicu-Zvečan, da bi se poboljšala efikasnost i kosovske i međunarodne potrošnje na razvoj.

3. Transfer upravne ovlasti za sjevernu Mitrovicu sa UNMIK-a na multietničku opštinu Zvečan-Mitrovica

Mi predlažemo da se, nakon značajnog napretka u povratu nekretnina, području južne Mitrovice kojom trenutno rukovodi UNMIK pridružiti opština Zvečan da bi se oformila multietnička opština Zvečan-Mitrovica. UNMIK bi dao potporu stvaranju funkcionalne i multietničke opštinske uprave, koja bi služila svim stanovnicima Zvečana-Mitrovice.

Mi predlažemo sljedeće mjere:

- Bilo kakve promjene opštinskih granica mogle bi se izvršiti samo ako se zadovolje sljedeći uslovi:
  - a) HPD potvrđuje da je barem 60 posto imovinskih zahtjeva za sjevernu Mitrovicu riješeno i da je proces samoodrživ;
  - b) UNMIK potvrđuje da više ne postoje paralelni sudovi ili institucije za provedbu zakona koje djeluju van okvira samoupravnih institucija Kosova.
- Kada se ovo završi specijalni predstavnik generalnog sekretara treba pokrenuti promjene u granicama opština, odobriti opštinske izbore u Mitrovici i Zvečanu i pokrenuti osnivanje multietničke opštinske uprave za Zvečan-sjevernu Mitrovicu.

Provođenje kompromisnih rješenja koja su ovdje navedena odmah bi pružilo koristi građanima Mitrovice i Zvečana, i po prvi put bi stvorilo stvarnu perspektivu za bolju budućnost. Također bi značilo bitan korak ka ispunjavanju standarda i stvaranju efikasne i integrisane institucionalne strukture za cijelo Kosovo.